

Ministry of
JUSTICE

National Offender
Management Service

Gweinyddiaeth
CYFIAWNDER

Gwasanaeth Cenedlaethol
Rheoli Troseddwyr

Gwasanaeth Cenedlaethol Rheoli Troseddwyr

Cynllun Iaith Gymraeg

CYNLLUN IAITH GYMRAEG NOMS

Cynnwys

		Rhif tudalen
1.	Rhagarweiniad	3
2.	Y Cynigion - Cefndir a Diffiniadau	4
3.	Egwyddorion Cyffredinol	6
4.	Gwasanaeth yr Iaith Gymraeg	7
5.	Staff	16
6.	Sut fydd y Cynllun yn berthnasol i Garchardai	17
7.	Gwasanaeth yr Iaith Gymraeg- Carchar	18
8.	Gweithredu'r Cynllun	22
9.	Monitro ac Adolygu	26
10.	Rhoi Cyhoeddusrwydd i'r Cynllun	28
11.	Gwybodaeth Bellach ac Adborth	29
12.	Ymholiadau a Chwynion	29
13.	Cyfrifoldeb am y Cynllun	30
Atodiad A	Cynllun Gweithredu ar gyfer rhoi Cynllun Iaith Gymraeg Asiantaeth NOMS ar waith	31
Atodiad B	Dogfennau Polisi Perthnasol	38

1. Rhagarweiniad

Mae Asiantaeth Gwasanaeth Cenedlaethol Rheoli Troseddwyr (NOMS) yn gyfrifol am reoli troseddwyr yng Nghymru a Lloegr ac mae'n rhan o'r Weinyddiaeth Cyfiawnder. Mae'r Cynllun Iaith Gymraeg hwn yn ystyried cynllun trosfwaol y Weinyddiaeth Cyfiawnder ac yn ceisio rheoli gofynion defnyddwyr gwasanaeth sy'n siarad Cymraeg, sydd yn y ddalfa yng Nghymru a Lloegr ac sydd ar orchmynion cymunedol a thrwyddedau yng Nghymru, ar sail yr egwyddor bod y Gymraeg a'r Saesneg yn gyfartal. Mae hyn yn berthnasol i'r gwasanaethau a ddarparwn ein hunain a'r gwasanaethau hynny sy'n cael eu darparu gan eraill ar ein rhan.

Er mwyn sicrhau ein bod yn dal i fodloni'r gofynion angenrheidiol, rydym wedi llunio cynllun sy'n gosod cyfrifoldebau o fewn strwythurau lleol sydd eisoes yn bodoli ac sy'n ystyried newidiadau yn y polisi presennol. Dyma'r nod yn y pen draw gyda phob gwaith sy'n ymwneud â chydaddoldebau – annog, cefnogi a monitro perfformiad lleol yn erbyn y safonau sy'n ofynnol er mwyn gwneud newidiadau parhaol i'r diwylliannau carchar a phrawf.

Cyhoeddwyd Cynllun Iaith Gymraeg y Weinyddiaeth Cyfiawnder ym mis Mawrth 2010. Y cynllun hwnnw a ddefnyddiwyd fel fframwaith trosfwaol wrth baratoi'r Cynllun hwn a cheir cyfeiriadau ato yn y Cynllun hwn. Er ei fod yn nodi egwyddorion cyffredinol gofynion Deddf yr Iaith Gymraeg, nid yw'n manylu. Mesur y Gymraeg (2011) yw'r grym mwyaf sy'n gyrru Cynllun newydd NOMS yn ei flaen.

Mae NOMS wedi mabwysiadu'r egwyddor y bydd yn trin y Gymraeg a'r Saesneg ar y sail eu bod yn gyfartal wrth gynnal busnes cyhoeddus a gweinyddu cyfiawnder yng Nghymru. Mae'r Cynllun hwn yn amlinellu sut y bydd NOMS yn rhoi'r egwyddor honno ar waith wrth ddarparu gwasanaethau i'r cyhoedd yng Nghymru.

Paratowyd y Cynllun hwn yn unol ag Adran 21 Deddf yr Iaith Gymraeg 1993, ac yn unol â hynny bydd NOMS yn:

- rhoi sylw i unrhyw ganllawiau a gyhoeddir gan Gomisiynydd y Gymraeg (y ceir manylion amdanynt ar y wefan¹)
- anfon y Cynllun arfaethedig at Gomisiynydd y Gymraeg cyn ei fabwysiadu;
- anfon datganiad ysgrifenedig at Gomisiynydd y Gymraeg, os nad ydym yn gweithredu'r newidiadau a awgrymir gan y Comisiynydd, yn nodi'r rhesymau dros beidio â gwneud hynny.

---

¹ www.comisiynyddygybraeg.org

CYNLLUN IAITH GYMRAEG NOMS

Mae'r Cynllun Iaith Gymraeg wedi cael ei fabwysiadu gan NOMS a'r cyrff sy'n gweithredu o fewn NOMS a chafodd ei gymeradwyo gan Gomisiynydd y Gymraeg ar 22 Mai 2013. Bwriedir i'r Cynllun fod yn sail i Gynlluniau Iaith Gymraeg Ymddiriedolaeth Prawf Cymru a darparwyr perthnasol eraill NOMS.

2. Y Cynigion - Cefndir a Diffiniadau

2.1 NOMS

Mae Gwasanaeth Cenedlaethol Rheoli Troseddwy'r yn Asiantaeth Gweithredol o'r Weinyddiaeth Cyfiawnder. Ein rôl yw dirprwyo a darparu gwasanaethau i droseddwy'r yn y gymuned ac yn y carchardai yng Nghymru a Lloegr, gan sicrhau gwerth am arian o adnoddau cyhoeddus. Rydym yn gweithio i ddiogelu'r cyhoedd a lleihau aildroseddu drwy gyflawni'r cosbau a gorchmynion y llysoedd, a chefnogi adsefydlu drwy helpi troseddwy'r newid eu bywydau.

2.2 Troseddwy'r yng Nghymru

Bwriad yr adran isod yw rhoi rhyw syniad faint o droseddwy'r yng Nghymru y bydd y Cynllun yn effeithio arnynt.

Yn ystod 2009 ymdriniodd Llysoedd yng Nghymru â thua 83,000 o achosion. Roedd dros 38,500 o'r rhain yn droseddau gan oedolion. Ar gyfartaledd, byddai hyn yn arwain at gyfanswm blynyddol o tua 7,000 o droseddwy'r yn cael dedfryd o garchar a hyd at 10,000 yn cael dedfryd gymunedol dan oruchwyliaeth swyddogion prawf. Ar adeg benodol, gallai Ymddiriedolaeth Prawf Cymru fod â hyd at 16,000 o droseddwy'r i'w goruchwyllo. Ym mis Tachwedd 2011, roedd lle i tua 3,100 o garcharorion yng ngharchardai Cymru, ac nid oes carchar merched yng Nghymru. Ar adeg benodol, mae tua 40% o'r carcharorion gwrywaidd sy'n cael eu dedfrydu mewn llysoedd yng Nghymru'n cael eu cadw mewn carchar yn Lloegr.

Ar hyn o bryd, mae'r Gyfarwyddiaeth Comisiynu a Gwasanaethau Masnachol yn gyfrifol am gomisiynu gwasanaethau i droseddwy'r mewn carchardai ac yn y gymuned yng Nghymru. Mae hyn yn golygu ei bod yn gweithio mewn cysylltiad agos â Llywodraeth Cymru wrth gyflawni ei chyfrifoldebau dirprwyedig sy'n effeithio ar ymddygiad troseddol.

2.3 Carcharorion a'u dewis iaith yw'r Gymraeg

Mae pedwar carchar yng Nghymru - Carchar Caerdydd, Carchar Abertawe, Carchar Brynbuga/Prescoed a Charchar/Sefydliad Troseddwy'r Ifanc Parc. Er

CYNLLUN IAITH GYMRAEG NOMS

nad oes digon o le yng ngharchardai Cymru ar gyfer yr holl droseddwyd sy'n cael eu dedfrydu i garchar gan lys yng Nghymru, byddwn yn ceisio cael lle i garcharorion o Gymru yng Nghymru os yw hynny'n ymarferol. Gan nad yw hyn bob amser yn bosibl, mae gennym ddyletswydd i ddarparu gwasanaethau Cymraeg i garcharorion yn Lloegr sydd wedi nodi eu dewis iaith fel Cymraeg.

Bydd gwasanaeth sylfaenol yn y Gymraeg yn ofynnol ym mhob carchar yng Nghymru a Lloegr. Efallai bydd rhai carchardai yng Nghymru yn penderfynu gwneud mwy, neu yn gwneud yn barod. Ceir manylion am yr hyn a ddisgwylir gan Lywodraethwyr carchardai, a Chyfarwyddwyr carchardai sy'n cael eu rhedeg ar gontract, wrth ddarparu'r gwasanaethau hyn yn Adran 7 y Cynllun.

Yn y Cynllun drafft y bûm yn ymgynghori arno, cafwyd awgrymiad blaenorol ein bod yn cyflwyno 'carchardai sy'n derbyn siaradwyr Cymraeg' dynodedig - dewis o 7 carchar wedi ei seilio ar nifer o bobl Cymraeg a ddedfrydwyd yn y llysoedd yng Nghymru, nifer o leoliadau i garchardai yng Nghymru, ac amcangyfrif o siaradwyr Cymraeg. Byddai'r carchardai dynodedig hyn yn darparu gwell gwasanaeth Cymraeg, tebyg i hynny a ddarperir yng Nghymru Er bod hyn yn ymddangos fel dull synhwyrol, rydym wedi penderfynu nid hyn yw'r ateb gorau ar sail ein bod yn gallu darparu gwell gwasanaeth i holl garcharorion yn Lloegr. Hefyd, ni allwn fod yn siŵr y gallai system o'r fath ddarparu ar gyfer pob carcharor sydd â Chymraeg fel dewis iaith - yn arbennig am ein bod yn ymwybodol o fwy nag un achos lle roedd gwasanaeth annigonol i garcharorion Cymraeg mewn carchardai yn Lloegr lle nad oedd ymhlith y rheiny lle'r oedd y gwell gwasanaeth am gael ei weithredu.

2.4 Prawf yn Lloegr

Disgwylir mai ychydig iawn o droseddwyd o Gymru ar orchmynion cymunedol yn Lloegr fydd yn dymuno cael gwasanaethau wedi'u darparu yn Gymraeg. Fodd bynnag, os yw troseddwr sydd wedi nodi mai Cymraeg yw ei ddewis iaith yn cael ei leoli yn Lloegr, gall yr Ymddiriedolaeth Prawf berthnasol gysylltu ag Ymddiriedolaeth Prawf Cymru i edrych ar y dewisiadau ar gyfer darparu'r gwasanaethau perthnasol i'r graddau y mae hynny'n ymarferol.

2.5 Prawf yng Nghymru

Bydd Ymddiriedolaeth Prawf Cymru yn gyfrifol am weithredu ei Chynllun Iaith Gymraeg ei hun ar gyfer gwasanaethau Prawf yng Nghymru². Dylai Cynllun Asiantaeth NOMS helpu i ddarparu gwybodaeth i gynllun Ymddiriedolaeth Prawf Cymru a sicrhau cysondeb wrth ddarparu gwasanaethau.

2.6 Y Ganolfan Cydwasanaethau

Mae'r Ganolfan Cydwasanaethau wedi'i lleoli ger Casnewydd, De Cymru ac mae'n darparu gwasanaethau corfforaethol i wasanaethau Adnoddau Dynol ac ariannol i NOMS yng Nghymru a Lloegr. Bydd y Ganolfan Cydwasanaethau yn

---

² www.walesprobationtrust.gov.uk/welsh-language-scheme

adlynu a'r gofynion yn y Cynllun hwn, dim ond yr un fath a fyddai cyflenwr gwasanaeth yn ei wneud. Ar gyfer pwrpas staffio, mae y Ganolfan Cydwasanaethau yn cael eu cyflenwi gan Gynllun y Weinyddiaeth Cyfiawnder, a fydd yn gyfrifol o fewn y strwythur rheoli hwnnw. O ganlyniad, bydd yn ofynnol i'r Ganolfan Cydwasanaethau weithredu Cynllun Iaith Gymraeg Asiantaeth NOMS.

3. Egwyddorion Cyffredinol

3.1 Y Gwasanaeth Cymraeg a ddarperir gan Asiantaeth NOMS a'i safon

Mae pob un o bolisiâu presennol NOMS sy'n berthnasol i'r Cynllun naill ai'n cael ei weithredu eisoes neu'n cael ei enwi yn y cynllun gweithredu yn Atodiad A fel polisi sydd i'w roi ar waith. Byddwn yn diwygio ein polisiâu yn gyfatebol ac ar yr un pryd, cyhoeddi dogfen bolisi newydd (Cyfarwyddyd Gwasanaeth Carchardai (PSI) ar yr iaith Gymraeg.

Mae NOMS wedi ymrwmo i ddarparu gwasanaeth cyson ei safon, boed y gwasanaeth hwnnw'n cael ei ddarparu yn y Gymraeg neu'r Saesneg.

Byddwn yn monitro'r gwasanaeth a ddarperir gennym a'i safon drwy ein trefniadau comisiynu a pherfformiad gyda darparwyr mewnol ac allanol.

3.2 Cynllunio gwasanaethau

Wrth gynllunio'n gwasanaethau, rydym wedi ymrwmo i gwrdd â'r angen i gynnig darpariaeth gyfartal i siaradwyr Cymraeg a Saesneg fel yr amlinellir yn y Cynllun hwn. Mae ein cynlluniau yn cynnwys darpariaeth ar gyfer carcharorion yn Lloegr a'u dewis iaith yw Cymraeg.

3.3 Polisiâu a gweithdrefnau newydd

Bydd pob polisi a menter newydd gan Asiantaeth NOMS a fydd yn effeithio ar bobl yng Nghymru a charcharorion sy'n siarad Cymraeg yn Lloegr yn cael eu hasesu gan ddefnyddio'n **rhestr wirio ar gyfer prosiectau Cymraeg (bydd copi ar gael i'r staff)** er mwyn sicrhau bod gwasanaethau priodol ar gael i siaradwyr Cymraeg. Bydd angen i bawb sy'n ymwneud â datblygu polisi, a'i weithredu yn Asiantaeth NOMS, ynghyd â'r sefydliadau sy'n gweithio dan gontract iddi, ystyried y Cynllun Iaith Gymraeg a'n cyfrifoldebau dan Ddeddf yr Iaith Gymraeg. Byddwn yn ceisio hybu'r defnydd o'r iaith Gymraeg yng Nghymru drwy bolisiâu a gweithdrefnau newydd lle bynnag y bo modd.

Bydd NOMS yn ymgynghori â Chomisiynydd y Gymraeg ynglŷn ag unrhyw gynigion sy'n effeithio ar y Cynllun hwn, neu a fydd yn effeithio ar Gynlluniau Iaith Gymraeg sefydliadau cyhoeddus eraill. Yn unol â darpariaethau Deddf yr Iaith

CYNLLUN IAITH GYMRAEG NOMS

Gymraeg, ni fydd unrhyw newidiadau'n cael eu gwneud i'r Cynllun hwn onid yw'r Comisiynydd yn cytuno.

3.4 Gweithredu

Byddwn yn sicrhau bod ein gwasanaethau yng Nghymru ac mewn carchardai yn Lloegr yn cael ei gyflawni mewn modd sy'n trin yr iaith Gymraeg a Saesneg yn gyfartal, er enghraifft, nad oes rhwystrau yn ein ffurflenni penodol, rheoliadau, rheolau neu gweithdrefnau sy'n atal y defnydd o'r Gymraeg lle ddarperir y gwasanaethau i bobl yn Gymraeg, neu i garcharorion sydd wedi dewis Cymraeg yn Lloegr. Hefyd, byddwn yn edrych i sicrhau bod materion yr iaith Gymraeg yn cael eu hystyried gan y timau rheoli lleol mewn carchardai ochr yn ochr a materion cydraddoldeb eraill. Oherwydd bydd nifer amrywiol o bolisiâu yn cael eu heffeithio gan y Cynllun, a natur amgylchedd y carchardai, cymerir amser i osod yr egwyddorion hyn yng ngwaith bob dydd yr ystâd. Ein bwriad bydd cyflawni cysondeb o ran egwyddorion y Cynllun ledled y Gwasanaeth, ond bydd rhai elfennau yn fwy perthnasol ar lefel mwy lleol. Disgwyliwn newid unrhyw ddiffygion, yn y Pencadlys ac yn lleol, fel gallwn weithredu yr hyn sydd ei angen. Ceir y manylion cyswllt perthnasol yn Adran 11 ac 12.

3.5 Ystyriaethau yn ymwneud â Chytundebau Lefel Gwasanaeth a Chontractau

Wrth ystyried Cytundebau Lefel Gwasanaeth a chontractau darparwyr bydd Asiantaeth NOMS yn cynnwys mesurau er mwyn i sefydliadau allu cymhwyso'r egwyddor o gydraddoldeb i'r Gymraeg a'r Saesneg wrth ddarparu gwasanaethau. Bydd hefyd yn monitro er mwyn sicrhau bod safon y gwasanaethau a ddarperir yn y Gymraeg a'r Saesneg yr un mor uchel.

Byddwn yn cynnwys mesurau yn ymwneud â'r iaith Gymraeg mewn canllawiau ar gyfer sefydlu contractau darparwyr a chytundebau grantiau er mwyn sicrhau bod yr iaith Gymraeg yn cael ei hymgorffori yn y contractau angenrheidiol a bod y disgwyliadau'n hawdd i'w deall.

Bydd y Cynllun yr un mor berthnasol i garchardai dan gontract a charchardai'r sector cyhoeddus.

4. Gwasanaeth yr Iaith Gymraeg

- 4.1** Ein nod yw darparu gwasanaeth Cymraeg o safon uchel ac, yn unol â gofynion Deddf yr Iaith Gymraeg 1993, mabwysiadu'r arferion gorau posibl wrth ddefnyddio'r Gymraeg.

Er mwyn cyflawni hyn byddwn:

CYNLLUN IAITH GYMRAEG NOMS

- sicrhau bod y Gymraeg a'r Saesneg yn cael eu trin ar y sail eu bod yn gyfartal yng Nghymru, ac ar gyfer carcharorion Cymraeg eu hiaith sy'n cael eu lleoli yn Lloegr;
- cyhoeddi'n Cynllun Iaith Gymraeg er mwyn sicrhau dealltwriaeth ac agwedd agored;
- gosod canllawiau clir ar gyfer ymdrin â unigolion sy'n dymuno siarad Cymraeg;
- nodi pwyntiau cyswllt y gall y cyhoedd eu defnyddio yn NOMS er mwyn sicrhau rhagor o ddealltwriaeth, hybu gwelliannau a thynnu sylw at ddiffygion wrth weithredu'r polisi;
- sicrhau bod cyfran y staff sy'n siarad Cymraeg yng Nghymru yn gymesur â nifer y siaradwyr Cymraeg yn y gymuned y maent yn darparu gwasanaethau iddi;
- monitro ein perfformiad wrth ddarparu gwasanaethau o safon uchel yn y Gymraeg drwy adolygu effeithiolrwydd y gwasanaeth Cymraeg yn rheolaidd a gosod targedau ar gyfer gwelliannau.

4.2 Wrth gymhwyso'r egwyddor o drin y Gymraeg a'r Saesneg ar y sail eu bod yn gyfartal i waith Asiantaeth NOMS byddwn yn:

- cynnig darpariaeth a gwasanaethau dwyieithog pa bryd bynnag y mae eu hangen i bobl sydd yn well ganddynt siarad Cymraeg cyn belled ag y bo hynny'n rhesymol ac yn bosib;
- Ystyried yr anghenion ieithyddol a diwylliannol siaradwyr Cymraeg yn y datblygiad a gweithredu ein holl waith yng Nghymru.
- sicrhau bod cyhoeddiadau sydd wedi'u hanelu at y cyhoedd yng Nghymru a Lloegr yn cael eu cyhoeddi yn Gymraeg, oni bai eu bod yn disgyn i un o'r categorïau nad ydynt yn rhan o gylch gwaith y Cynllun hwn, sy'n cael eu nodi yn 4.10;
- ymgynghori â'r sefydliadau rydym yn gweithio â nhw yng Nghymru, a nodi'r iaith a ddefnyddir yn eu cyswllt cyntaf;
- lle nodwyd y byddai'n fwy dymunol cynnal unrhyw ymgymeriad yn Gymraeg, sicrhau bod y cyfryw adnoddau ac arbenigedd yn cael eu sefydlu er mwyn cyflawni hyn;
- sicrhau bod unrhyw waith a gweithgareddau sy'n deillio o ofynion a chynlluniau Llywodraeth Cymru, yn cael eu cyflawni'n ddwyieithog yn ôl y galw;

CYNLLUN IAITH GYMRAEG NOMS

- hybu cynlluniau er mwyn codi safonau a chynyddu ymwybyddiaeth o'r ddarpariaeth Gymraeg yng Nghymru ac i garcharorion Cymraeg eu hiaith sy'n cael eu lleoli yn Lloegr;
- sicrhau bod gwybodaeth yn cael ei chasglu am y modd y mae pob darpar ddarparwr yn cydymffurfio â'r gofynion sy'n ymwneud â'r iaith Gymraeg yn eu contractau i ddarparu gwasanaethau yng Nghymru neu i garcharorion sydd wedi eu lleoli yn Lloegr ac sydd well ganddynt ddefnyddio'r Gymraeg.
- monitro gwasanaethau sy'n cael eu darparu i bobl yng Nghymru ac i garcharorion yn Lloegr sydd well ganddynt siarad Cymraeg drwy Gytundebau Lefel Gwasanaeth a contractau grantiau, gan sicrhau eu bod yn cydymffurfio â'r gofynion sy'n ymwneud â'r iaith Gymraeg;
- archwilio Cytundebau Lefel Gwasanaeth, cytundebau a threfniadau grantiau yn monitro canlyniadau ar gyfer gwasanaethau sy'n cael eu darparu i Gymru neu i garcharorion Cymraeg eu hiaith sy'n cael eu lleoli yn Lloegr; a
- chynnal deialog rheolaidd gyda Chomisiynydd y Gymraeg a'n partneriaid cyflawni yn yr Weinyddiaeth Cyfiawnder, yn glŷn â'n gwaith ac ymgynghori â'i gynrychiolwyr yn glŷn â materion sydd o ddiddordeb i'r ddwy ochr.

4.3 Gohebu â'r cyhoedd

Mae Asiantaeth NOMS yn croesawu gohebiaeth ysgrifenedig yn Gymraeg neu yn Saesneg a bydd yn ymateb yn yr iaith y derbynnir yr ohebiaeth. Bydd yr amseroedd ymateb yr un fath pa un a yw'r ohebiaeth yn Gymraeg neu yn Saesneg. Byddwn yn cyhoeddi canllawiau i staff Asiantaeth NOMS yn glŷn â defnyddio gwasanaethau cyfieithu cyn i'r Cynllun hwn ddod i rym.

Bydd gohebiaeth y byddwn ni'n ei chychwyn am faterion sy'n gyffredinol berthnasol yng Nghymru mewn ffurf ddwyieithog. Bydd pob gohebiaeth bersonol yng Nghymru yn cael ei hysgrifennu yn newis iaith (Cymraeg neu Saesneg) y sawl sy'n derbyn y llythyr, os yw hynny'n hysbys. Lle na wyddys pa un yw'r ddewis iaith, bydd y llythyr cychwynol a anfonir at aelod o'r cyhoedd yng Nghymru yn ddwyieithog.

4.4 Gwasanaethau Cyfieithu

Darperir gwasanaethau cyfieithu Cymraeg gan Uned yr iaith Gymraeg Gwasanaeth Llysoedd a Thribiwnlysoedd EM. Bydd ansawdd y cyfieithu a llwyddiant gyffredinol y gwasanaeth hwn yn cael ei fonitro gan y Weinyddiaeth Cyfiawnder, a byddwn yn adrodd yn ôl ar hyn o fewn ein hadroddiad blynyddol y Cynllun.

CYNLLUN IAITH GYMRAEG NOMS

Rydym yn ffyddiog bod y drefniant hwn yn cwrdd ag anghenion NOMS, a bydd yn unol â'n dyletswydd i ddarparu cyfieithiadau amserol ac o ansawdd uchel. Mae gan Uned yr Iaith Gymraeg brofiad o ddarparu gwasanaeth cyfieithu o safon uchel ar gyfer y system gyfiawnder troseddol.

Bydd y gwasanaeth hwn ar gael i Ymddiriedolaethau Prawf, er mae gan Ymddiriedolaeth Prawf Cymru ei drefniadau cyfieithu ei hun, ac nid yw'r angen y debygol o fod yn nodweddiadol i Ymddiriedolaethau eraill, gan bod troseddwr Cymraeg eu hiaith yn debygol o fod yng Nghymru.

4.5 Cyfathrebu â'r cyhoedd dros y ffôn ac wyneb yn wyneb

Ychydig iawn o gysylltiad y mae staff Asiantaeth NOMS y tu allan i Gymru'n ei gael â'r cyhoedd yng Nghymru. O ganlyniad, nid yw'n ymarferol i ni gynnig gwasanaeth ffôn Cymraeg yn Lloegr. Pan fydd galwyr yn datgan eu bod yn dymuno siarad Cymraeg byddwn yn cynnig y dewisiadau a ganlyn iddynt - ysgrifennu atom yn Gymraeg neu barhau â'r sgwrs yn Saesneg. Fel arall, gellir trosglwyddo eu galwad i Uned yr Iaith Gymraeg GLITEM, neu wasanaeth Cymraeg tebyg. Fel y cytunwyd, darperir rhestr o siaradwyr Cymraeg i holl staff. Os bydd yr alwad angen cyngor arbenigol o grŵp polisi arbennig, dylid gwneud trefniadau ar gyfer cyfieithu.

Bydd ein staff yng Nghymru yn cyfarch galwyr yn ddwyieithog, ac yn rhoi cyfle i alwyr ac ymwelwyr i sgwrsio yn y Gymraeg os ydynt yn dymuno hynny.

Er mwyn cyflawni hyn byddwn:

- sicrhau bod y staff i gyd yng Nghymru yn gallu rhoi cyfarchiad dwyieithog;
- sicrhau, os nad oes staff Cymraeg yn bresennol, ein bod yn cynnig trefnu bod rhywun sy'n siarad Cymraeg yn dychwelyd yr alwad cyn gynted ag y bo modd. Neu, cynigir y dewis i'r galwr naill ai ei drosglwyddo i Uned yr Iaith Gymraeg neu wasanaeth tebyg, neu i barhau â'r alwad yn Saesneg neu ysgrifennu atom yn Gymraeg;
- croesawu ymwelwyr sy'n dymuno cyfathrebu yn Gymraeg neu yn Saesneg. Os nad yw'n bosibl dod o hyd i rywun sy'n siarad Cymraeg ar y pryd i ymdrin ag ymwelydd sy'n dymuno siarad yn Gymraeg, bydd trefniadau'n cael eu gwneud i ddod o hyd i un. Bydd staff sy'n gweithio mewn derbynfydd yn cael eu hysbysu ynglŷn â'r angen i ddarparu gwasanaeth yn y Gymraeg yn ôl y galw a byddant yn cael eu hysbysu ynglŷn â'r trefniadau ar gyfer darparu'r gwasanaeth hwnnw, ac yn cael yr hyfforddiant perthnasol lle bo angen.

4.6 Technoleg Gwybodaeth a Chyfathrebu

Bydd Asiantaeth NOMS yn annog ac yn croesawu defnydd o'r Gymraeg a'r Saesneg mewn cyfathrebu electronig gan bobl yng Nghymru.

Er mwyn cyflawni hyn byddwn:

- yn sicrhau bod unrhyw wefan newydd gan Asiantaeth NOMS sydd ar gael i'r cyhoedd yn ddwyieithog;
- wrth ddylunio gwefannau newydd, neu ailddatblygu gwefannau sy'n bodoli eisoes, byddwn yn ystyried Canllawiau'r Comisiynydd y Gymraeg – *'Technoleg, gwefannau a Meddalwedd: Ystyriaethau'r Iaith Gymraeg'*³ ac unrhyw ganllawiau eraill a gyhoeddir gan y Comisiynydd sy'n ymwneud â datblygu gwefannau.
- Sicrhau bod fersiynau Cymraeg a Saesneg o gyhoeddiadau neu wybodaeth ar gael ar yr un pryd (mewnwyd a'r rhyngwyd)

Wrth ddatblygu a diweddarau systemau TG, byddwn yn asesu anghenion ieithyddol wrth ddarparu gwasanaethau i bobl yng Nghymru ac yn sicrhau bod gan y ddarparwyr y manyleb angenrheidiol. Byddwn hefyd yn hybu a hwyluso mynediad at systemau a chynnyrch TG Cymraeg yng Nghymru fel y mae'n rhesymol ymarferol.

4.7 System Asesu Troseddwr (OASys)

Mae'r system OASys yn caniatáu i ni edrych ar asesiadau OASys ledled y gwasanaeth carchardai a phrawf er mwyn cefnogi'r broses o reoli troseddwr. Mae'n ofynnol i'r staff gwblhau'r asesiad yn Saesneg. Mae hyn er mwyn sicrhau lle bo angen edrych ar Asesiad Risg OASys troseddwr yn gyflym, er enghraifft pan fo troseddwr yn cael ei drosglwyddo o un sefydliad i un arall neu'n cael ei ryddhau i'r gymuned, bod gwybodaeth am y risg y mae'r troseddwr yn ei achosi ar gael er mwyn diogelu carcharorion eraill, y staff a'r cyhoedd.

Ffurflen bapur sy'n cael ei chwblhau gan y troseddwr neu'r carcharor ac yn cael ei rhoi ar y rhaglen OASys yn dilyn hynny yw Holiadur Hunanasesu OASys; mae'r holiadur ar gael yn Gymraeg ar gyfer troseddwr sy'n siarad Cymraeg. Lle bo Adroddiadau Llys neu Gynlluniau Dedfrydu'n cael eu cynhyrchu ar gyfer troseddwr sy'n siarad Cymraeg, mae'r Ardal Prawf neu'r Carchar yn gyfrifol am drefnu bod cyfieithiad yn cael ei baratol. Mae'r broses hon yn gweithio er mwyn sicrhau bod gan droseddwr sy'n siarad Cymraeg yr un wybodaeth amdanynt ag

---

3

<http://www.comisiynyddgyymraeg.org/English/Publications/Pages/PublicationDetails.aspx?PublicationId=97cca305-2f7f-4364-9cfc-273b37b526c3&Category=Advice%20Documents>

CYNLLUN IAITH GYMRAEG NOMS

sydd gan droseddwr sy'n siarad Saesneg, a hefyd er mwyn sicrhau bod gwybodaeth ar gael am y risg o niwed difrifol sy'n cael ei achosi gan y troseddwr i'r holl staff a allai fod angen mynediad at yr wybodaeth ar fyr rybudd. Cynhyrchir copi caled o'r llawlyfr OASys yn Gymraeg ac yn Saesneg.

Rydym yn awyddus i sicrhau bod troseddwr sy'n siarad Cymraeg yn cael cymaint o wybodaeth a mynediad at y system gyfiawnder â throseddwr sy'n siarad Saesneg. Ond mae angen i ni sicrhau hefyd fod pob darparwr NOMS sydd angen mynediad at wybodaeth am droseddwr yn gallu gweld a/neu gyfrannu at yr Aseiad OASys, yr Adroddiad Llys neu'r Cynllun Dedfrydu perthnasol.

4.8 Cyfarfodydd cyhoeddus a chynadledau

Wrth drefnu cyfarfodydd yng Nghymru y bydd y cyhoedd yn cymryd rhan ynddynt byddwn yn gwneud ymdrech i sicrhau bod y Gymraeg yn hygyrch pan fo angen, ac yn bosibl er mwyn ystyried y trefniadau ymarferol a sicrhau bod pawb yn gallu siarad yn ei ddewis/dewis iaith.

Er mwyn cyflawni hyn byddwn:

- ystyried proffil ieithyddol yr ardal lle gynhelir y cyfarfod. *Mewn ardaloedd lle mae crynodiad isel o siaradwyr Cymraeg, bydd unrhyw ddeunyddiau a ddefnyddir i hysbysu ynglŷn â chyfarfod yn gwahodd siaradwyr Cymraeg i roi gwybod i ni os ydynt yn dymuno cymryd rhan yn y Gymraeg ymlaen llaw;*
- sicrhau bod canllawiau ar gael i staff i'w helpu i benderfynu a oes angen cyfleusterau cyfieithu megis darparu deunydd cyflwyniad yn Gymraeg, ac offer cyfieithu ar y pryd gan roi sylw i'r pwnc sydd i'w ystyried a'r lleoliad.

4.9 Hunaniaeth gorfforaethol

Byddwn yn cyflwyno hunaniaeth gorfforaethol gwbl ddwyieithog ar bob gohebiaeth, dogfen a chyhoeddiad dwyieithog a ddefnyddir yng Nghymru, gan gynnwys logo dwyieithog Asiantaeth NOMS. Bydd unrhyw ohebiaeth adrannol sy'n cael ei chyfeirio at aelod o'r cyhoedd yng Nghymru neu at garcharor Cymraeg ei iaith yn Lloegr ar bapur pennawd dwyieithog, pa un a yw'r llythyr wedi'i ysgrifennu yn Gymraeg ai peidio.

Bydd arwyddion gwybodaeth mewn ac o gwmpas carchardai, swyddfeydd NOMS wedi'u lleoli yng Nghymru ac o'u cwmpas ac yn y Ganolfan Cydwasanaethau ger Casnewydd yn ddwyieithog, a bydd y ddwy iaith yn gyfartal o ran fformat, maint, ansawdd ac eglurder. Byddwn yn sicrhau bod pob arwydd newydd a phob arwydd a osodir yn lle un arall yn ddwyieithog.

CYNLLUN IAITH GYMRAEG NOMS

Bydd enw, cyfeiriad a logo'r sefydliad yn ddwyieithog a bydd yn cael ei ddefnyddio ym mhob cyhoeddiad, cyfeiriad a chyflwyniadau. Byddwn yn sicrhau bod penawdau llythyrau, slipiau cyfarch, dalenni blaen (ffacs ac eraill), cardiau busnes staff, llofnodion e-bost ac eitemau tebyg yn ddwyieithog a bod y ddwy iaith yn gyfartal o ran fformat, maint, ansawdd, eglurder ac amlygrwydd.

4.10 Cyhoeddiadau

Bydd Asiantaeth NOMS yn sicrhau bod cyhoeddiadau ar gael yn Gymraeg neu mewn fformat dwyieithog os ydynt yn berthnasol i'r cyhoedd yng Nghymru neu os ydynt yn berthnasol i Gymru gyfan oni bai eu bod yn perthyn i un o'r categorïau a nodir isod.

- dogfennau y disgwylir y bydd eu cylchrediad yn fach iawn.
- dogfennau technegol lle mae eu cylchrediad wedi'i gyfyngu i'r gymuned dechnegol;
- dogfennau wedi'u hanelu at grŵp penodol lle disgwylir y bydd y galw yn y Gymraeg yn isel (yn gyffredinol, dosbarthu i lai na 50 o sefydliadau);
- dogfennau mawr iawn (yn gyffredinol, y rhai hynny sy'n cynnwys mwy na 100 tudalen) sydd, er eu bod ar gael i'r cyhoedd, yn annhebygol o ennyn diddordeb ac ymateb eang.

Os nad yw dogfennau wedi cael eu cyfieithu i'r Gymraeg am un neu ragor o'r rhesymau uchod, byddwn yn ystyried cyfieithu'r ddogfen i'r Gymraeg ar gais. Bydd hyn, fodd bynnag, yn ddibynnol ar y galw ac ar ystyriaeth bellach o'r ffactorau uchod.

Mae'n bosibl y bydd rhai achosion prin pan mae cyhoeddi yn y Gymraeg ar gais yn dal yn annichonadwy, megis dogfennau ceisiadau cynllunio a allai fod yn gannoedd o dudalennau. Yn yr achosion hyn byddwn yn cyfieithu dogfen gryno ar gais ac yn sicrhau bod y ddogfen hon ar gael i'r cyhoedd.

Bydd Asiantaeth NOMS yn sicrhau bod pob adroddiad sydd ar gael yn Gymraeg yn cael ei gyfieithu mewn fformat dwyieithog cyn belled na fydd hyn yn gwneud y ddogfen yn anhylaw.

4.11 Hysbysiadau i'r wasg

Byddwn yn cyhoeddi datganiadau i'r wasg Gymraeg ac i'r cyfryngau darlledu Cymraeg yng Nghymru yn Gymraeg lle mae'r terfynau amser yn caniatáu. Byddwn yn llunio rhestr o wasanaethau sy'n cael eu darparu gan y Wasg a'r Cyfryngau Cymraeg yng Nghymru ac yn sicrhau bod y rhestr ar gael i'r staff.

CYNLLUN IAITH GYMRAEG NOMS

Bydd hysbysiadau i'r wasg ar bob agwedd am ein gwaith yn cael eu cyhoeddi'n ddwyieithog yn swyddfeydd NOMS sydd wedi'u lleoli yng Nghymru. Bydd hysbysiadau'n cael eu dosbarthu i ganolfannau cyfryngau Saesneg a Chymraeg yng Nghymru. **Er mwyn cyflawni hyn byddwn yn ychwanegu at y cyfarwyddiadau swyddfa presennol er mwyn sicrhau bod pob hysbysiad a datganiad i'r wasg yn cael ei gyhoeddi'n ddwyieithog ac er mwyn monitro cydymffurfiad.**

4.12 Deunydd cyhoeddusrwydd

Pan fydd Asiantaeth NOMS yn cynnal ymgyrchoedd cyhoeddusrwydd sydd wedi'u cyfeirio at bobl o Gymru, byddwn yn cyfathrebu negeseuon yn Gymraeg ac yn Saesneg, er enghraifft mewn posteri, taflenni, hysbysebion a fideos. Pan fyddwn yn cyhoeddi hysbyseb gyffredinol nad yw i ddibenion recriwtio, byddwn yn cyhoeddi fersiwn dwyieithog yn y wasg Gymraeg os yw'n ymwneud â:

- materion o bwysigrwydd sylweddol i Gymru a Lloegr fel ei gilydd;
- materion sydd o ddiddordeb penodol i Gymru.

Bydd unrhyw ddeunydd cyhoeddusrwydd sydd yn cael ei gynhyrchu yng Nghymru, mewn print neu fformat arall, gan gynnwys deunydd arddangosfeydd yn cael ei gynhyrchu'n ddwyieithog.

Byddwn yn cynhyrchu deunydd cyhoeddusrwydd Cymraeg a Saesneg, ac yn monitro'r gwaith o'u cynhyrchu, er mwyn sicrhau ansawdd cyson yn y deunydd cyhoeddedig terfynol yn y ddau fersiwn.

4.13 Gwasanaethau sy'n cael eu darparu ar ran Asiantaeth NOMS gan eraill

Byddwn yn sicrhau bod trefniadau a chontractau (gan gynnwys is-contractau) gyda thrydydd partion sy'n ymwneud â darparu gwasanaethau i bobl o Gymru yn gyson â thelerau'r cynllun a'u bod yn cael eu gweithredu yn unol â hynny.

Bydd manylebau ar gyfer gwasanaethau'n cynnwys mesurau perthnasol yn ymwneud â defnyddio'r Gymraeg. Disgwylir i unrhyw sefydliad sy'n gwneud cais am gynnal gweithgareddau, neu y dyfernir grant neu fenthyciad iddo ar gyfer gweithgareddau sy'n cynnwys darparu gwasanaeth i bobl yng Nghymru neu i garcharorion o Gymru sydd yn Lloegr nodi yn eu ceisiadau sut y bwriadant ddarparu'r gwasanaethau hynny yn Gymraeg yn ogystal ag yn Saesneg. Bydd hyn yn cael ei ymgorffori wedyn fel un o'r amodau ariannu. Byddwn yn ystyried

CYNLLUN IAITH GYMRAEG NOMS

canllaw Comisiynydd y Gymraeg, *Dyfarnu Grantiau, Benthyciadau a Nawdd: Ystyriaethau'r Iaith Gymraeg*⁴

Mae NOMS wedi ymrwymo i sicrhau bod ei holl drefniadau comisiynu a chontractio yn adlewyrchu'n llawn ac yn helpu i ddatblygu'r broses o ddarparu gwasanaethau Cymraeg yn ei waith gyda darparwyr, rhanddeiliaid a defnyddwyr gwasanaeth a thrwy ei waith yn rheoli troseddwyd a'i nod o leihau aildroseddu.

Mae NOMS yn gweithio gyda llawer o bartneriaid, a gellir darparu gwasanaethau drwy drefniadau is-gontractio. Er mwyn sicrhau bod darparwyr sy'n gweithio gyda NOMS yn cydymffurfio â'r Cynllun hwn byddwn yn:

- gwneud yn siŵr fod pob Cytundeb Lefel Gwasanaeth a/neu gontractau/is-gontractau yn gyson â thelerau'r Cynllun Iaith Gymraeg hwn;
- cynnwys gofynion penodol yn ymwneud â defnyddio'r Gymraeg mewn Cytundebau Lefel Gwasanaeth a/neu ym manylebau contractau/is-gontractau;
- darparu gweithdrefnau ysgrifenedig i staff sy'n ymwneud â Chytundebau Lefel Gwasanaeth a/neu drefniadau contractau/is-gontractau;
- craffu'n ofalus ar bob Cytundeb Lefel Gwasanaeth a/neu gontract/is-gontract er mwyn sicrhau bod y manylebau'n cael eu bodloni a monitro cydymffurfiaeth yn ystod oes y cytundeb.
- lle bo contract yn gweithredu'n genedlaethol (ar gyfer Cymru a Lloegr) disgwylir y bydd y ddarpariaeth a gyflenwir yng Nghymru'n cydymffurfio â Chynllun Iaith Gymraeg Asiantaeth NOMS a bydd hyn yn cael ei fonitro gan Asiantaeth NOMS.

4.14 Partneriaethau

Mae Asiantaeth NOMS yn gweithio mewn partneriaeth â chyrrff cyhoeddus, y trydydd sector, y sector preifat a mudiadau ffydd. Wrth weithio gydag eraill bydd Asiantaeth NOMS yn mabwysiadu'r dulliau gweithredu a ganlyn:

- pan fo'n gyfrifol am arweiniad strategol ac ariannol partneriaeth, byddwn yn sicrhau bod y ddarpariaeth i bobl yng Nghymru ac i garcharorion Cymraeg eu hiaith yn Lloegr yn gydnaws â'n Cynllun Iaith Gymraeg ein hunain;
- pan fo'n rhan o bartneriaeth sy'n cael ei harwain gan gorff arall, byddwn yn sicrhau bod ein mewnbwn i'r bartneriaeth wrth ddarparu gwasanaethau i

---

4

<http://www.comisiynyddygyymraeg.org/English/Publications/Pages/PublicationDetails.aspx?PublicationId=200a58a8-b96b-48a0-8adc-051cf537be4e&Category=Advice%20Documents>

CYNLLUN IAITH GYMRAEG NOMS

bobl o Gymru yn gydnaws â'r Cynllun Iaith Gymraeg hwn a bydd yn annog y partion eraill i wneud yr un modd; a

- phan fo'n gweithredu drwy gydgomisiynu, wrth ddarparu gwasanaethau i bobl yng Nghymru ac i garcharorion Cymraeg eu hiaith yn Lloegr, bydd Asiantaeth NOMS yn annog pob cydgomisiynydd i gael Cynllun Iaith Gymraeg neu i fabwysiadu ei pholisi iaith. Bydd Asiantaeth NOMS yn gweithredu yn unol â'i Chynllun Iaith Gymraeg ei hun.

Pan fo naill ai'n ymuno â phartneriaeth neu'n ffurfio partneriaeth, bydd Asiantaeth NOMS yn disgwyl i'r darpar bartneriaid ddarparu Cynlluniau Iaith Gymraeg, polisïau iaith neu drefniadau i weithredu'n ddwyieithog yng Nghymru neu wrth ymwneud â charcharorion Cymraeg eu hiaith yn Lloegr. Fel rhan o bob partneriaeth, bydd Asiantaeth NOMS yn cynnig cyngor a chymorth i'r partion eraill sy'n rhan o'r bartneriaeth.

5. Staff

5.1 Recriwtio

Pan fydd hysbysebion yn cael eu rhoi mewn cyhoeddiadau a ddsberthir yng Nghymru, bydd swyddfeydd Asiantaeth NOMS yn gwneud hynny mewn fformat dwyieithog, yn unol â chanllawiau recriwtio NOMS.

Wrth recriwtio staff mewn lleoliad sy'n ymdrin â phobl o Gymru, ystyrir gallu'r staff presennol i ddefnyddio'r iaith Gymraeg ac, os oes angen, mae'n bosibl y cymerir y cyfle i fynd i'r afael â diffygion yng ngallu'r lleoliad i ddefnyddio'r Gymraeg. Bydd natur ieithyddol yr ardal sy'n cael ei gwasanaethu a defnyddwyr y gwasanaeth hefyd yn cael eu hystyried er mwyn cael gwybodaeth ynglŷn â'r gofynion sy'n ymwneud â'r iaith Gymraeg. Yn yr achosion hyn byddwn yn dilyn dogfen canllawiau Comisiynydd y Gymraeg – '[Recriwtio: Ystyriaethau'r Iaith Gymraeg](#)'⁵ Bydd swyddfeydd NOMS wedi'u lleoli yng Nghymru yn cynnig cyfarwyddyd i unrhyw leoliad sy'n recriwtio i swyddi y mae'r iaith Gymraeg yn un o'r elfennau sydd i'w hystyried.

Bydd canllawiau recriwtio Asiantaeth NOMS yn cael eu diwygio i gynnwys sgiliau Cymraeg. Wrth ystyried a yw sgiliau Cymraeg yn hanfodol, yn ddymunol neu'n ddiangen defnyddir y meini prawf a ganlyn:

- faint o gysylltiad fydd yna â phobl o Gymru
- lefel y sgiliau presennol yn yr adran
- lefel y sgiliau presennol yn y lleoliad/swyddfa

5

<http://www.comisiynyddygyymraeg.org/English/Publications/Pages/PublicationDetails.aspx?PublicationId=80530a41-a5e2-4cc1-8e61-3178ef416559&Category=Advice%20Documents>

CYNLLUN IAITH GYMRAEG NOMS

Byddwn yn cyflogi digon o staff dwyieithog i sicrhau bod modd cyflawni gwaith Cymraeg yn effeithiol ac yn effeithlon o fewn yr amserlenni a bennwyd.

Lle bernir bod sgiliau Cymraeg yn hanfodol ar gyfer y swydd, a lle defnyddir y wasg Gymraeg, bydd yr hysbyseb yn ymddangos yn Gymraeg yn unig. Byddwn yn monitro ac yn gwneud yn siŵr fod hysbysebion recriwtio'n cael eu cynhyrchu a'u cyhoeddi yn unol â'n gofynion.

Bydd deunydd recriwtio allanol ar gyfer swyddi wedi'u lleoli yng Nghymru'n cael eu cynhyrchu'n ddwyieithog a byddant yn nodi a yw'n ddymunol neu'n hanfodol gallu siarad a/neu ysgrifennu Cymraeg. Bydd y broses bresennol o wneud cais yn cael ei haddasu er mwyn sicrhau bod ymgeiswyr allanol yn cael cyfle i ymgeisio am swyddi sydd wedi'u lleoli yng Nghymru drwy gyfrwng y Gymraeg os ydynt yn dymuno gwneud hynny.

Byddwn yn sicrhau bod pob ymgeisydd am swydd yng Nghymru sy'n cael gwahoddiad i gyfweiliad yn cael y dewis o gael cyfweiliad dwyieithog. Gallai cyfran y Gymraeg a'r Saesneg a ddefnyddir mewn cyfweiliad amrywio ar sail y gyfran o'r Gymraeg a'r Saesneg y bydd ei hangen yn y swydd ei hun. Byddwn yn cynnwys canllawiau ar gyfweiliadau dwyieithog yn y canllawiau recriwtio ar gyfer y rhai sy'n ymwneud â recriwtio er mwyn sicrhau bod y safonau'n cael eu bodloni.

6. Sut fydd y Cynllun yn berthnasol i garchardai

6.1 Carcharorion yng Nghymru

Mae llawer o'r gwasanaethau mewn carchardai yng Nghymru eisoes yn cael eu darparu yn Gymraeg. Mae'r Cynllun hwn yn ceisio gwella'r gwasanaethau hynny a defnyddio'r arferion da, y sgiliau a'r profiad yn y carchardai hyn i ddatblygu gwasanaethau Cymraeg yn Lloegr.

6.2 Carcharorion yn Lloegr

Rydym yn cydnabod y bydd nifer o garcharorion Cymraeg eu hiaith mewn carchardai yn Lloegr a fydd, o bosib, yn dymuno defnyddio gwasanaethau yn Gymraeg, yn arbennig merched gan nad oes carchardai i ferched yng Nghymru. Nid oes gennym y data ar hyn o bryd i bennu lle mae'r angen mwyaf, felly bydd angen i ni ymrwymo i ddarparu gwasanaethau cyfartal i bob carcharor sydd wedi dewis Cymraeg fel eu hiaith, waeth lle byddant wedi eu lleoli yn yr ystâd carchar. Er mwyn ein helpu i gyflawni hyn, byddwn yn annog carcharorion Cymraeg eu hiaith i gyfleu eu dymuniadau o ran eu hanghenion unigol ac, o ganlyniad, yn hybu ymgysylltu cadarnhaol gan y staff yn y carchar.

CYNLLUN IAITH GYMRAEG NOMS

Fel gyda phob carcharor, bydd cyfle i wneud cais i drosglwyddo. Fodd bynnag, seilir trosglwyddiadau ar lleoedd gwag sydd ar gael mewn carchardai a ni fydd o reidrwydd yn bosibl. Trafodir gyda'r carcharor unrhyw effaith y bydd newid lleoliad yn ei gael ar fynediad at y Gymraeg.

Byddwn yn sicrhau bod anghenion troseddwr yn cael eu nodi a'u cofnodi cyn gynted ag y bo modd – naill ai adeg cynefino neu drwy ddefnyddio gwybodaeth a gafwyd gan y llysoedd. Byddwn yn ceisio datblygu sgiliau ieithyddol troseddwr sy'n siarad Cymraeg ac yn rhoi cyfle i siaradwyr Cymraeg gadw cysylltiadau â'u cefndir ieithyddol. O ran troseddwr di-Gymraeg a fydd yn ailsefydlu yng Nghymru, byddwn yn darparu gwybodaeth iddynt am gyfleoedd i gael sgiliau Cymraeg.

Byddwn yn monitro faint o'r carcharorion sy'n dod i garchardai yn Lloegr sy'n nodi mai'r Gymraeg yw eu dewis iaith, ac o ble maent yn dod (llysoedd Cymru, carchardai eraill). Pan fydd digon o ddata ar gael i ni, byddwn yn gallu pennu ble fydd y mwyafrif o'r siaradwyr Cymraeg a byddwn yn cynllunio yn unol â hynny.

Byddwn yn gweithio gyda Gwasanaeth Llysoedd EM er mwyn darganfod y ffordd orau o rannu gwybodaeth am droseddwr sy'n nodi mai'r Gymraeg yw eu dewis iaith er mwyn gallu darparu gwasanaethau Cymraeg perthnasol.

7. Y Gwasanaeth Cymraeg mewn Carchardai

Er mwyn sicrhau bod gofynion y cynllun hwn yn cael eu hystyried yng ngwaith y Gwasanaeth Carchardai o ddydd i ddydd byddwn yn cyhoeddi Cyfarwyddyd Gwasanaeth Carchardai (PSI) newydd ar yr iaith Gymraeg. Bydd y cyfarwyddyd newydd yn llywio'r gwasanaeth drwy ofynion y Cynllun hwn. Lle mae diffygion yn y polisi presennol, bydd y Gorchmynion Gwasanaeth Carchardai (PSOs) a'r PSIs perthnasol sydd wedi eu hamlygu isod, a bydd unrhyw gamau gweithredu y dylid eu cymryd o ran y polisiâu hyn yn cael eu rhestru yn y Cynllun Gweithredu. Nid yw'r rhestr hwn yn gynhwysfawr, ond mae'n rhestru'r polisiâu mwyaf perthnasol y byddwn yn ystyried yn allweddol. Bydd y PSI newydd yn sicrhau y caiff ei gyflwyno ym mhob maes y polisi yn y carchar.

Ceir manylion am y dogfennau polisi perthnasol a'u paragraffau arwyddocaol yn yr adrannau isod. Maent hefyd wedi'u grwpio gyda'i gilydd yn Atodiad B. Mae'r cynigion newydd wedi eu hamlinelli mewn **print bras**.

Mae angen diweddarau nifer o'n dogfennau polisi (PSOs, PSIs ac ati) i adlewyrchu ein hymrwymadau o ran yr iaith Gymraeg. Wrth wneud y newidiadau hyn, byddwn yn sicrhau y cyfeirir at fynediad at yr iaith Gymraeg ar wahân a byddwn yn dileu unrhyw gysylltiadau â grwpiau penodol a allai fod wedi'u rhestru yn y ddogfen hon, hynny yw

carcharorion sy'n wladolion tramor. Sylwch efallai bod yr iaith a ddefnyddir i ddyfynnu polisi sy'n bodoli wedi dyddio.

7.1 PSI 74/2011 - 'Dyddiau Cynnar yn y Carchar'

Mae Cyfarwyddyd Gwasanaeth Carchardai (PSI) 74/2011 Sesiynau Cynefino ar gyfer Carcharorion yn ei gwneud yn ofynnol i bob carchar yng Nghymru a Lloegr ddarparu proses gynefino a fydd yn sicrhau bod carcharorion yn gallu deall rhaglen gynefino'r carchar. Mae hyn yn cynnwys cofnodi dewis iaith carcharor ar yr adeg y mae'n cael ei dderbyn i'r carchar, canfod a yw'n deall Saesneg ac i ba raddau y mae'n gallu cyfathrebu yn yr iaith honno (Para 2.3).

Mae'r cynllun hwn yn datblygu disgwyliadau PSI 74/2011 drwy ychwanegu y bydd y carchar, pan fo'n derbyn y carcharor a/neu'n ei gyflwyno i'r carchar, yn canfod ai'r Gymraeg yw dewis iaith y carcharor ac yn cofnodi'r wybodaeth hon. **Os mai hyn yw'r achos, byddwn yn sicrhau bod:**

- **gwybodaeth gynefino'n cael ei darparu yn Gymraeg ac yn Saesneg (Para 4.2 a 6.1).**
- **carcharorion yn cael gwybod pa wybodaeth sydd ar gael iddynt yn Gymraeg (Para 6.1);**
- **carcharorion yn cael gwybod beth yw eu hawliau a beth yw'r gweithdrefnau ar gyfer ysgrifennu llythyrau, galwadau ffôn ac ymweliadau drwy gyfrwng y Gymraeg (Para 6.2);**
- **carcharorion yn cael gwybod y gallant gael mynediad at ddeunydd darllen, teledu a DVDs Cymraeg a dysgu a sgiliau drwy gyfrwng y Gymraeg os yw hynny'n berthnasol (Para 6.6 a 6.9).**

Bydd staff carchar sy'n derbyn troseddwr yn ymwybodol o'r gwahaniaeth rhwng iaith gyntaf a 'dewis iaith' a byddant yn holi pa un yw dewis iaith y troseddwr ar y dechrau. Mae'n bwysig canfod pa iaith yw dewis iaith carcharor; bydd rhai troseddwr sy'n siarad Cymraeg yn teimlo'n ddigon cyfforddus wrth ddarllen papur newydd Cymraeg neu wrth gael sgwrs anffurfiol yn y Gymraeg, ond yn teimlo'n anghyfforddus wrth ddefnyddio'r Gymraeg mewn sefyllfa ffurfiol. Bydd cael y cyfnod cynefino'n iawn yn ffactor allweddol er mwyn sicrhau bod mynediad at yr iaith Gymraeg yn ddigonol ar bob achlysur dilynol.

Fel gyda phob carcharor, bydd cyfle i wneud cais i drosglwyddo, ond bydd angen trafod yr effaith gyda'r carcharor er mwyn sicrhau eu bod yn deall effaith trosglwyddo, e.e. newid mewn lleoliad a mynediad at wasanaethau Cymraeg a sut y gallai hyn effeithio arnynt.

CYNLLUN IAITH GYMRAEG NOMS

Bydd unrhyw wybodaeth am gynefino yn lleol ar gael yn rhwydd yn Gymraeg a bod unrhyw gais am gyfieithiad i'r Gymraeg yn cael ei drin yn briodol ac yn deg, ac yn unol â'r Cynllun hwn.

7.2 PSI 49/2011 – ‘Cyfathrebu â Charcharorion’

Ysgrifennu Llythyrau

Caiff carcharorion ysgrifennu llythyrau yn eu dewis iaith, ond bydd angen cyfieithu llythyrau nad ydynt wedi eu hysgrifennu yn Saesneg sydd i fod i gael eu darllen fel mater o drefn neu sydd wedi eu hysgrifennu gan garcharorion risg uchel / cat A. Bydd cyfyngiadau o'r math hwn yn cael eu trafod a'r carcharor yn y cyflwyniad.

Galwadau ffôn

Ar hyn o bryd, mae ein polisi yn nod y gellir siarad ar y ffôn yn y ddewis iaith, felly bydd carcharorion Cymraeg eu hiaith yn gallu siarad Cymraeg os ydynt yn dewis gwneud hynny. Yr unig eithriad i hyn yw galwadau ffôn a wneir gan garcharorion Categori A risg uchel a risg eithriadol a rheiny sydd dan gyfyngiadau diogelu'r cyhoedd. Mae'n rhaid cynnal y galwadau ffôn hynny yn Saesneg. Os nad yw'r galwr neu'r sawl sy'n derbyn yr alwad yn siarad neu'n deall Saesneg, gellir defnyddio iaith arall, yn ôl disgrisiwn lleol, ar yr amod bod rhywun ar gael i gyfieithu'r alwad. Bydd y carchardai yn cael rhestr o siaradwyr Cymraeg a fydd yn gallu cyfieithu ar y pryd. Os nad yw hyn yn bosibl, gellir recordio galwad gan garcharor risg uchel ond rhaid i'r alwad gael ei chyfieithu cyn pen 48 awr.

7.3 PSI 16/2011 – Darparu Ymweliadau a Gwasanaethau i Ymwelwyr

Nid yw ein polisi ymweliadau cyfredol yn cyfeirio'n glir at ddefnyddio'r iaith Gymraeg, a byddwn yn diwygio hwn er mwyn sicrhau ei bod yn glir bod yr hawl i gynnal ymweliadau yn Gymraeg yn bodoli.

Byddwn yn trafod gydag arweinwyr polisi sut y gallwn sicrhau bod y Cynllun Iaith Gymraeg yn gyson â'r trefniadau diogelwch, er mwyn sicrhau nad yw siaradwyr Cymraeg dan anfantais, a byddwn yn diweddarau ein polisiau yn unol â hynny.

7.4 PSI 45/2011 – Gwasanaeth Llyfrgell y Carchar

Byddwn yn gweithio â llyfrgelloedd carchardai er mwyn sicrhau bod stoc y llyfrgell yn cynnwys digon o ddeunydd darllen Cymraeg a'i bod yn cynrychioli poblogaeth y carchar lleol yn briodol. Bydd geirfa'r polisi yn cael ei ddiweddarau yn fwy cyffredinol i gyfeirio yn briodol at anghenion grwpiau penodol, a llunnir gwahaniaethau clir rhwng cael at y Gymraeg a deunyddiau darllen mewn ieithoedd gwahanol/ fformatau.

Byddwn yn gweithio â charchardai er mwyn sicrhau bod gan pob carcharor yng Nghymru a Lloegr fynediad at amrywiaeth o gyhoeddiadau Cymraeg. Bydd nifer y cyhoeddiadau Cymraeg yn dibynnu ar y gyfran o boblogaeth y carchar sy'n siarad Cymraeg. Dylid newid y cyhoeddiadau hyn bob blwyddyn, fel y mae cyhoeddiadau eraill yn cael eu newid, yn unol â'r cyfarwyddiadau yn y Fanyleb Llyfrgelloedd Carchar (Para 6.1).

Bydd carchardai yng Nghymru'n darparu amrywiaeth dda o gyhoeddiadau Cymraeg a deunydd darllen arall; a bydd y llenyddiaeth a gedwir yn llyfrgelloedd y carchardai yn Lloegr yn seiliedig ar boblogaeth y carchar lleol. Dylai carchardai hefyd ystyried ceisiadau am lenyddiaeth Gymraeg benodol ar sail achosion unigol.

7.5 PSI 11/2011 Cymhellion a Breintiau a Enillir

Mynediad at Deledu, DVDs a Radio yn y Gymraeg

Os oes gan garchar DVDs, dylid sicrhau bod DVDs Cymraeg ar gael hefyd ochr yn ochr â rhai Saesneg, ar sail y gyfran o boblogaeth y carchar sy'n siarad Cymraeg. Dylid newid y stoc yn rheolaidd.

Mae PSI 11/2011 yn nodi y gall carcharorion sydd ar lefel braint safonol neu uwch gael teledu yn eu celloedd. Ni fydd Teledu Sky ar gael mewn carchardai (heblaw am garchardai preifat). Ar hyn o bryd, dim ond Freeview yng Nghymru mae sianeli Cymraeg ar gael.

Lle ceir mynediad at orsaf radio carcharorion, dylid ymchwilio i'r cyfleoedd ar gyfer rhaglen radio Gymraeg. Gellir cyflwyno cynnwys Cymraeg i'r orsaf radio cenedlaethol i garcharwyr yn yr un modd â rhai Saesneg, ond mae'n rhaid cynnwys cyfieithiadau Saesneg ohonynt.

7.6 PSI 02/2012 – Cwynion Carcharorion

Mae PSI 02/2012 yn caniatáu i gwynion gael eu cyflwyno mewn ieithoedd eraill heblaw am Saesneg, ond nodir efallai y bydd angen eu cyfieithu ac felly bydd yn cymryd mwy o amser i ddelio â hwy. Mae ffurflenni gwyno a thafenni testun fersiynau byr a hir i garcharorion ar gael yn barod ar y Fewnrwyd yn Gymraeg.

7.7 Mynediad at ddysgu a sgiliau

Nid oes disgwyl i garchardai yn Lloegr ddarparu gwasanaethau dysgu a sgiliau yn Gymraeg fel darpariaeth arferol, ond dylent ystyried opsiynau ar gyfer mynediad os canfyddir bod angen lleol am hyn.

CYNLLUN IAITH GYMRAEG NOMS

Bydd carchardai yn darparu gwasanaethau dysgu a sgiliau yn Gymraeg yn ôl yr angen gan ddiwyddu ar nifer y rhai â'r Gymraeg yn ddewis iaith iddynt sydd ym mhoblogaeth y carchar. Bydd y gwasanaethau hyn yn cael eu hasesu ynghyd â'r holl wasanaethau dysgu a sgiliau eraill er mwyn sicrhau bod y gwasanaeth mwyaf priodol yn cael ei ddarparu.

Bydd carcharorion yn y carchardai hyn yn cael eu hysbysu ynglŷn â'r gwasanaethau a'r cyrsiau sydd ar gael yn Gymraeg, ac ynglŷn â'u hawl i ofyn am wasanaethau yn Gymraeg.

Byddwn yn edrych ar gynyddu gallu mewn carchardai drwy ddefnyddio sgiliau iaith ein staff a'r carcharorion.

Bydd gofynion Cymraeg a Saesneg yn cael eu trin ar y sail eu bod yn gyfartal i'r graddau y mae hynny'n rhesymol ymarferol. O ganlyniad, bydd pob darpariaeth gwasanaethau dysgu a sgiliau sy'n cael ei datblygu yn cael ei hasesu cyn cael ei gweithredu. Pan fydd arfau dysgu ar-lein yn y Gymraeg, byddwn yn edrych os allwn gael y rhain mewn carchardai yn Lloegr.

7.8 Gwasanaethau sy'n cael eu darparu mewn Carchardai gan eraill

Bydd manylebau ar gyfer gwasanaethau a ddarperir mewn carchardai yn cynnwys mesurau perthnasol yn ymwneud â defnyddio'r Gymraeg. Gellir disgwyl i unrhyw sefydliad sy'n gwneud cais i weithio neu sydd eisoes yn gweithio mewn carchar yng Nghymru ddarparu'r gwasanaethau hynny yn y Gymraeg yn ogystal â'r Saesneg. Mae'n rhaid i wasanaethau mewn carchardai eraill hefyd gydymffurfio â'n Cynllun Iaith Gymraeg, a lle mae angen gwasanaethau yn y Gymraeg, dylai'r rhain fod ar gael. Bydd disgwyliadau'n cael eu hymgorffori mewn contractau fel amodau ariannu, a bydd angen i gais i weithio gyda'r carchardai hyn nodi sut y bwriedir darparu gwasanaethau yn y Gymraeg yn ogystal â'r Saesneg os oes angen.

Mae ein templed cytundeb grant wedi cael ei ddiwygio'n ddiweddar i gyfeirio'n benodol at gydymffurfio â'n Cynllun. Mewn prosesau tendro yn y dyfodol, bydd yn ofynnol i ymgeiswyr ddangos sut y byddant yn cydymffurfio â'r Cynllun.

7.9 Carchardai sy'n gweithredu dan contract

Bydd yn ofynnol i bob carchar sy'n gweithredu dan contract fodloni disgwyliadau'r Cynllun Iaith Gymraeg hwn, pa un a ydynt yng Nghymru neu yn Lloegr. Bydd y disgwyliadau hyn yn cael eu hymgorffori mewn contractau gyda phob carchar sy'n gweithredu dan contract.

8. Gweithredu'r Cynllun

8.1 Cyfrifoldeb am y Cynllun

CYNLLUN IAITH GYMRAEG NOMS

Lluniwyd y Cynllun gan Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi NOMS a bydd y Grŵp hefyd yn monitro ei weithrediad drwy gynnig cyngor pan fo angen. Byddant yn monitro gweithredu y cynllun gweithredu hefyd. Bydd gan bob Llywodraethwr Llywodraethol / Cyfarwyddwr gyfrifoldeb dirprwyedig ym mhob carchar am sicrhau bod y Cynllun Iaith Gymraeg a'r cynllun gweithredu cysylltiedig yn cael eu rhoi ar waith yn y carchar. Darperir enw cyswllt i'r Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi a bydd yr unigolyn hwnnw'n monitro gweithrediad y Cynllun Iaith Gymraeg mewn sefydliadau. Bydd rhwydwaith o'r rhai sy'n gyfrifol am weithredu'r Cynllun yn lleol yn cael ei baratoi gan y Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi a bydd ar gael ar draws y Gwasanaeth. Bydd hyn yn cynnwys gwybodaeth am rannu'r arferion gorau a bydd yn gyswllt defnyddiol â'r Grŵp o ran cymorth a chyngor.

Bydd rheolwyr lleol sy'n cael y cyfrifoldeb o sicrhau bod y Cynllun Iaith Gymraeg yn cael ei weithredu yn hybu'r arferion gorau yng nghyswllt yr iaith Gymraeg ynghyd ag agweddau eraill ar gydraddoldeb ac amrywiaeth. Byddwn yn rhoi statws uchel i'n Cynllun Iaith Gymraeg ac i'w weithredu. Bydd y cyfrifoldeb am weithredu'r Cynllun yn cael ei ddsbarthu drwy'r Asiantaeth fel y nodir isod:

- bydd Prif Swyddog Gweithredol Asiantaeth NOMS yn gyfrifol am sicrhau bod y Cynllun Iaith Gymraeg yn cael ei weithredu;
- bydd Pennaeth y Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi yn Asiantaeth NOMS yn cydlynu'r gwaith o weithredu'r cynllun, gan gysylltu â'r swyddfeydd NOMS eraill er mwyn rhannu'r arferion gorau;
- bydd Cyfarwyddwyr yn cymhwyso gofynion y cynllun i'w hadrannau swyddogaethol;
- bydd cyfrifoldeb lleol, sy'n cynnwys is-adrannau o fewn swyddogaethau pencadlys Asiantaeth NOMS, yn cael ei ddirprwyo i Uwch Reolwyr enwebedig a fydd yn gyfrifol am weithrediad y Cynllun o ddydd i ddydd;
- Mewn sefydliadau carchar yng Nghymru a Lloegr bydd gan bob Llywodraethwr Llywodraethol gyfrifoldeb dirprwyedig i sicrhau bod y Cynllun Iaith Gymraeg a'r cynllun gweithredu cysylltiedig yn cael eu gweithredu yn y carchar drwy PSI newydd. Bydd hyn yn cael ei fonitro'n ganolog gan y Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi;
- bydd Ymddiriedolaeth Prawf Cymru'n gyfrifol am weithredu'r Cynllun ar gyfer Gwasanaethau Prawf yng Nghymru;
- yn y Ganolfan Cydwasanaethau, bydd Uwch Reolwr enwebedig yn gyfrifol am weithredu rhannau perthnasol o'r Cynllun. Bydd y Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi yn cadw rhestr o'r staff sydd â chyfrifoldeb dirprwyedig am fynediad at yr iaith Gymraeg ar draws y Gwasanaeth. Bydd hwn yn gweithio fel rhwydwaith gefnogi a bydd yn adnodd defnyddiol ar gyfer rhannu gwybodaeth ac arferion gorau.

8.2 Ymwybyddiaeth Staff a Chanllawiau

Bydd y cynllun hwn yn weithredol o'r dyddiad y mae'n cael ei roi ar waith. Byddwn yn gwneud yn siŵr bod yr holl staff sy'n ymwneud â llunio polisiau a gwasanaethau cefnogi'n ymwybodol o ofynion y cynllun ac yn eu hystyried wrth wneud eu gwaith. Bydd hyn yn cael ei wneud drwy:

- roi cyfle i staff ymateb i fersiwn drafft o'r Cynllun Iaith Gymraeg;
- sicrhau bod copi o'r cynllun ar gael i'r holl staff;
- cyhoeddi PSI i'r staff a fydd yn cynnwys canllawiau ynghylch:
  - ymdrin â gohebiaeth yn yr iaith Gymraeg;
  - defnyddio'r cyfieithwyr ar gontract;
  - pa bryd i ystyried cyhoeddi dogfennau, cyhoeddiadau a deunydd cyhoeddusrwydd dwyieithog neu ddogfennau yn y Gymraeg a'r Saesneg;
  - goblygiadau'r cynllun hwn i'r rhai hynny sy'n caffael gwasanaethau gan drydydd partion.

Bydd swyddfeydd NOMS wedi'u lleoli yng Nghymru a'r Ganolfan Cydwasanaethau'n darparu hyfforddiant ymwybyddiaeth o'r iaith Gymraeg i'r holl staff, er mwyn deall yr angen i gael mynediad at wasanaethau drwy gyfrwng y Gymraeg.

Bydd Pencampwyr y Gymraeg yn cael eu dynodi yn swyddfeydd NOMS wedi'u lleoli yng Nghymru er mwyn hyrwyddo'r Cynllun Iaith Gymraeg ymhlith y staff.

8.3 Staffio a Hyfforddiant Staff

Bydd hyfforddiant cynefino'n cynnwys ymwybyddiaeth o'r iaith Gymraeg er mwyn sicrhau bod staff yn ymwybodol o'r Cynllun Iaith Gymraeg a'r ffordd y bydd yn cael ei gymhwyso yn eu carchar neu eu hardal. Bydd ansawdd ac effeithiolrwydd yr hyfforddiant ymwybyddiaeth o'r Cynllun Iaith Gymraeg yn cael ei fonitro.

Byddwn yn cefnogi'r syniad o sefydlu Pencampwyr y Gymraeg mewn carchardai a swyddfeydd yng Nghymru er mwyn cynyddu ymwybyddiaeth o'r Cynllun Iaith Gymraeg yn lleol a helpu i rannu'r arferion gorau.

8.4 Recriwtio

Pan fydd hysbysebion yn cael eu rhoi mewn cyhoeddiadau a ddsberthir yng Nghymru, bydd swyddfeydd Asiantaeth NOMS yn gwneud hynny mewn fformat dwyieithog, yn unol â chanllawiau recriwtio NOMS.

Ni ddisgwylir i ran fwyaf o garchardai gael staff sydd gyda sgiliau iaith Gymraeg. Byddwn yn defnyddio'r sgiliau iaith sydd ar gael yn yr ystad carchardai yng Nghymru, a'n swyddfeydd y Weinyddiaeth Cyfiawnder/NOMS, ond os oes bylchau byddwn yn edrych ar gynyddu'r gallu mewn carchardai lle mae galw lleol.

Bydd carchardai yng Nghymru yn asesu a yw sgiliau Cymraeg yn hanfodol neu'n ddymunol ar gyfer pob swydd (gan ddefnyddio'r canllawiau recriwtio'r Comisiynydd⁶) ac yn asesu lefel briodol y ddarpariaeth Gymraeg ar sail nifer y carcharorion o Gymru sydd wedi nodi mai Cymraeg yw eu dewis iaith. Bydd hyn yn cynnwys:

- yr angen am wasanaethau Cymraeg ar sail nifer y troseddwr sydd wedi nodi mai Cymraeg yw eu dewis iaith;
- faint o gyswllt sydd i'w gael â throseddwr sydd wedi nodi mai Cymraeg yw eu dewis iaith;
- lefel y sgiliau presennol yn yr adran;
- lefelau y sgiliau presennol yn y sefydliad.

8.5 Staffio a hyfforddiant staff

Byddwn yn sicrhau bod holl staff y Gwasanaeth Carchardai'n ymwybodol o'r Cynllun Iaith Gymraeg a'r hyn y mae'n ofynnol iddynt ei wneud wrth gyflawni eu gwaith. Gwneir hyn drwy hyrwyddo cyhoeddi'r Cynllun a gwneud copïau i holl aelodau o staff. Ymgynghorwyd â staff ar ddatblygiad i'r Cynllun hwn.

Bydd canllawiau recriwtio diwygiedig Asiantaeth NOMS (i gynnwys sgiliau Cymraeg) yn cael eu defnyddio yn ôl y galw er mwyn recriwtio ac asesu'r angen am hyfforddiant.

Byddwn yn ymgorffori sgiliau ieithyddol mewn Strategaethau Sgiliau Busnes Lleol mewn carchardai yng Nghymru, er mwyn asesu a oes angen busnes am hyfforddiant Cymraeg i staff, mewn rolau penodol. I ddechrau, bydd hyn yn galw am asesiad o'r staff presennol a lefel eu sgiliau Cymraeg. Cynigir hyfforddiant os

---

6

<http://www.comisiynyddygyymraeg.org/English/Publications/Pages/PublicationDetails.aspx?PublicationId=80530a41-a5e2-4cc1-8e61-3178ef416559&Category=Advice%20Documents>

gellir dangos angen busnes. Rhoddir canllawiau i holl staff yn nodi sut i ymateb i ymholiadau a wneir yn Gymraeg.

8.6 Gwasanaethau cyfieithu

Bydd dogfennau safonol ym mhob carchar yn cael eu cyfieithu'n ganolog gan Uned yr Iaith Gymraeg Gwasanaeth Llysoedd a Thriwlynlysoedd Ei Mawrhydi a'u dosbarthu yn Gymraeg. Bydd y Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi yn gyfrifol am drefnu hyn. Bydd gan bob carchar lawer o wybodaeth sy'n ymwneud yn benodol â'i sefydliad ei hun. Ni fydd yn ofynnol i'r mwyafrif o'r carchardai yn Lloegr gyfieithu'r wybodaeth hon i'r Gymraeg fel arfer (oni bai fod hynny eisoes wedi'i nodi'n benodol yn y cynllun hwn) ond os gwneir ceisiadau bydd rhaid i'r carchar ddarparu ar eu cyfer. Dylai carchardai yng Nghymru geisio sicrhau bod yr holl wybodaeth sydd ar gael yn rhwydd i bob carcharor wedi cael ei chyfieithu i'r Gymraeg. Bydd gwasanaethau cyfieithu Gwasanaeth Llysoedd a Thriwlynlysoedd Ei Mawrhydi yn cael eu hysbysebu'n amlwg ar draws yr ystâd carchardai.

Bydd ffurfiau eraill o gyfieithu/ cyfieithu ar y pryd yn cael eu rheoli yn unol â'r angen, ac yn cael ei ddarparu gan ddarparwyr allanol drwy gytundeb cenedlaethol, os nad yw gwasanaethau mewnol ar gael.

9. Monitro ac Adolygu

Byddwn yn monitro perfformiad NOMS wrth fodloni'r ymrwymïadau a wnaethpwyd yn y cynllun hwn ac yn cofnodi'r galw am wasanaethau Cymraeg, gan gynnwys unrhyw alw am wasanaethau sy'n mynd y tu hwnt i'r ymrwymïadau rydym wedi eu gwneud.

Mae'r adran hon yn berthnasol i Asiantaeth NOMS yn ei chyfanrwydd, gan gynnwys carchardai yng Nghymru a Lloegr, y Ganolfan cydwasanaethau a swyddfeydd NOMS wedi'u lleoli yng Nghymru. Bydd Ymddiriedolaeth Prawf Cymru yn cyhoeddi ac yn monitro ei chynllun ei hun.

9.1 Rheoli Perfformiad

Bydd perfformiad yn erbyn gofynion y Cynllun Iaith Gymraeg hwn yn rhan hanfodol o'n Fframwaith Rheoli Perfformiad.

Byddwn yn cyhoeddi Adroddiad Monitro Blynyddol (fel sy'n ofynnol dan Deddf yr Iaith Gymraeg) a fydd yn:

- mesur a yw Asiantaeth NOMS yn cydymffurfio â'r Cynllun;
- mesur ansawdd y gwasanaeth cyfrwng Gymraeg;

CYNLLUN IAITH GYMRAEG NOMS

- mesur effeithiolrwydd trefniadau rheoli'r Cynllun;
- mesur pa mor ddigonol yw sgiliau ieithyddol Asiantaeth NOMS drwy gymharu'r adnoddau presennol a'r angen;
- dadansoddi perfformiad ar sail adrannol, gorfforaethol a thematig er mwyn sicrhau cysondeb; a
- nodi unrhyw wendidau allweddol â chynllun gweithredu ac amserlen i gywiro'r sefyllfa.

9.2 Monitro

Monitro trefniadau penodol a fydd yn cynnwys:

- **cynllunio ymlaen:** gweithredu'r polisïau a'r gwasanaethau presennol (sicrhau bod polisïau a gweithdrefnau newydd, cyhoeddiadau newydd a rhaglenni cyfrifiadurol yn mynd i fod yn gydnaws â darparu gwasanaethau dwyieithog ar sail cydraddoldeb, ac nad yw'r polisïau a'r gweithdrefnau presennol yn atal eraill rhag darparu'r gwasanaethau hynny): Bob blwyddyn byddwn yn atgoffa arweinwyr polisïau a rheolwyr gweithrediadau i ystyried cymhwysiad y cynllun i'r polisïau a'r gweithdrefnau hynny y maent yn gyfrifol amdanynt wrth iddynt lunio eu cynlluniau busnes blynyddol newydd; a byddwn yn gofyn iddynt adrodd bob blwyddyn ar waith yn deillio o ofynion y cynllun sydd ar y gweill, yn mynd i ddigwydd yn y flwyddyn nesaf neu wedi cael ei wneud yn y flwyddyn ddiwethaf.
- **Ymdrin ag aelodau o'r cyhoedd sy'n siarad Cymraeg:** Gofynnir i bob uned busnes yng Nghymru fonitro a chyflwyno adroddiad o bryd i'w gilydd am y trefniadau yn y cynllun hwn ar gyfer rhyngweithiad â phobl o Gymru.
- **Ein hwyneb cyhoeddus:** Bydd yn ofynnol i bob uned busnes yng Nghymru fonitro, cofnodi a chyflwyno adroddiad o bryd i'w gilydd ar ddogfennau neu hysbysiadau dwyieithog y mae'n eu cyhoeddi ac nad ydynt yn cael eu cynhyrchu a/neu eu dosbarthu gan yr adran cyfathrebu.
- **Asiantau a contractwyr:** Bydd yn ofynnol i bob uned busnes sy'n defnyddio asiantau neu contractwyr i ddarparu gwasanaethau i bobl yng Nghymru neu i garcharorion a'u dewis iaith yw Cymraeg yn Lloegr fonitro a chyflwyno adroddiad blynyddol ar y graddau y mae'r asiantau neu'r contractwyr yn cydymffurfio â thelerau eu cytundebau neu eu trefniadau mewn perthynas â'r iaith Gymraeg.

Cyflwynir adroddiadau ar y dair elfen hon i'r Comisiynydd fel rhan o'r adroddiad blynyddol.

9.3 Adolygu

Yn nhrydedd flwyddyn gweithredu'r Cynllun, bydd Asiantaeth NOMS yn adolygu ac yn diweddarau ei Chynllun Iaith Gymraeg ac yn llunio dogfen ddiwygiedig. Bydd Asiantaeth NOMS hefyd yn paratoi adroddiad arfarnu, a fydd yn dadansoddi perfformiad wrth weithredu'r Cynllun yn ystod y tair blynedd gyntaf. Bydd yr adroddiad trydedd flwyddyn hwn yn cynnwys:

- trosolwg a dadansoddiad thematig o berfformiad a chydymffurfiad â'r Cynllun dros y tair blynedd, o ran ansawdd y gwasanaeth cyfrwng Gymraeg a rheoli'r Cynllun; ac
- amlinelliad o nodau ac amcanion pellach Asiantaeth NOMS a thargedau ar gyfer y tair blynedd ddilynol ynghyd ag amserlen weithredu ddiwygiedig. Yn ychwanegol at hyn, bydd yr adroddiad yn amlinellu unrhyw newidiadau neu ychwanegiadau y mae Asiantaeth NOMS yn credu y dylent gael eu cynnwys yn y Cynllun diwygiedig.

10. Rhoi Cyhoeddusrwydd i'r Cynllun

10.1 Ymwybyddiaeth Gyhoeddus o'r Cynllun

Byddwn yn rhoi cyhoeddusrwydd i'r cynllun, pan fydd wedi cael ei gytuno a'i gymeradwyo gan Gomisiynydd y Gymraeg, drwy:

- cyhoeddi datganiad i'r wasg;
- Darparu copïau caled i lyfrgelloedd y carchardai, a'i chyhoeddi ar ein mewnrwyd.
- Cysylltu ag Asiantaethau Cyfiawnder Troseddol eraill yng Nghymru i gyhoeddi'r cynllun a'n gwasanaeth iaith Gymraeg;
- drwy sicrhau bod y cynllun ar gael fel dogfen ddwyieithog am ddim gan swyddfa'r wasg ac ar ein gwefan yn:

Y Weinyddiaeth Cyfiawnder

102 Petty France

Llundain

SW1H 9AJ

<http://www.justice.gov.uk/publications.htm>

10.2 Ymwybyddiaeth y Staff o'r Cynllun.

Byddwn yn sicrhau bod ein staff yn ymwybodol o'n Cynllun. Er mwyn cyflawni hyn byddwn:

CYNLLUN IAITH GYMRAEG NOMS

- gwneud cyfeiriad amlwg at ei ddatblygiad a'i brif nodweddion yn y cynllun Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi blynyddol;
- Cynhyrchu ffurflen yn disgrifio prif nodweddion y Cynllun a'i fod ar gael i holl staff.
- monitro ymwybyddiaeth o'r Cynllun Iaith Gymraeg ymhlith staff.

11. Gwybodaeth Bellach ac Adborth

Rydym yn croesawu awgrymiadau ar gyfer gwella'r Cynllun. Dylid anfon awgrymiadau i welshlanguage@noms.gsi.gov.uk

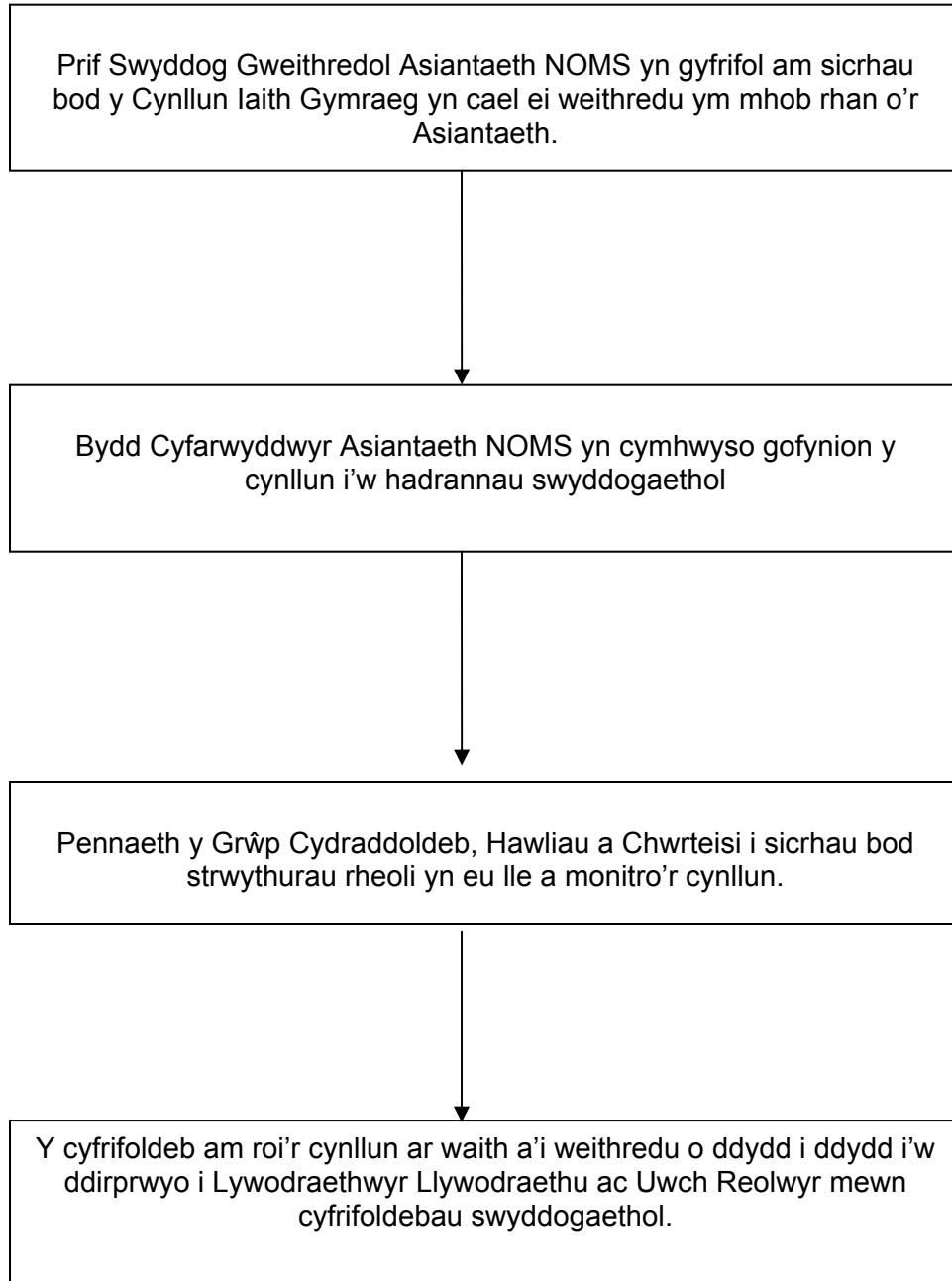
12. Ymholiadau a Chwynion

Dylid anfon unrhyw ymholiadau a chwynion ynghylch Cynllun Iaith Gymraeg NOMS drwy e-bost i NOS_Correspondence.ERDG@noms.gsi.gov.uk neu drwy'r post i'r cyfeiriad isod:

**Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi
NOMS
4.10
Clive House
Petty France
Llundain
SW1H 9HD**

Neu: welshlanguage@noms.gsi.gov.uk

13. Cyfrifoldeb am y Cynllun

CYNLLUN IAITH GYMRAEG NOMS

ATODIAD A

Cynllun Gweithredu ar gyfer rhoi Cynllun Iaith Gymraeg Asiantaeth NOMS ar waith

	CAM GWEITHREDU	PERCHENNOG CYFRIFOL / CYDLYNYDD	DYDDIAD CYFLAWNI TARGED
	Cynhyrchu'r Cynllun a Rheoli ei Weithrediad		
1	Cyhoeddi ein Cynllun Iaith Gymraeg a defnyddio hysbysiadau i'r wasg a sianeli cyfathrebu mewnol ac allanol eraill i hybu'n Cynllun a chynyddu ymwybyddiaeth o'i ofynion.	Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi	Mai 2013
2	Creu Cyfarwyddyd Gwasanaeth Carchardai (PSI) newydd ar gyfer y Cynllun Iaith Gymraeg er mwyn rheoli ei weithrediad yn genedlaethol.	Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi	Awst 2013
3	Sicrhau bod cyfeiriad amlwg at y Cynllun Iaith Gymraeg mewn Cynllun Busnes.	Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi	Ebrill 2013
4	Amodau yn ymwneud â'r iaith Gymraeg yn cael eu hymgorffori yn y contract gyda'r Ganolfan Cydwasanaethau.	Grŵp Caffael	I'w gadarnhau
5	Sicrhau bod unrhyw waith sy'n deillio o ofynion neu gynlluniau Llywodraeth Cymru'n cael ei gyflawni'n ddwyieithog yn ôl y galw.	Swyddfeydd NOMS yng Nghymru	Parhaus
6	Creu Rhestr Wirio Polisiâu Newydd yn erbyn y Cynllun Iaith Gymraeg ar gyfer sefydlu polisiâu a chynlluniau newydd a'i dosbarthu i bawb sy'n ymwneud â chynlluniau a pholisiâu newydd (drwy OPG).	Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi	Mehffin 2013
7	Creu rhwydwaith o'r rhai hynny sy'n gyfrifol am weithredu'r Cynllun yn lleol a sicrhau bod y rhwydwaith ar gael ar draws y Gwasanaeth.	Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi	Mai 2013
8	Swyddfeydd NOMS yng Nghymru i fonitro gweithrediad y Cynllun mewn carchardai yng Nghymru.	Swyddfeydd NOMS yng Nghymru	Parhaus, gan ddarparu adroddiadau chwarterol ar gynnydd
	Gwasanaethau i'r Cyhoedd		
9	Nodi pwyntiau cyswllt i'r cyhoedd eu defnyddio yn Asiantaeth NOMS er mwyn ennyn dealltwriaeth bellach, hybu gwelliannau a thynnu sylw at unrhyw ddiffygion yng ngweithrediad y polisi.	Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi	Mai 2013 (gyda chyhoeddiad terfynol y Cynllun)
10	Llunio rhestr o sefydliadau yng Nghymru sy'n ffafrio gohebiaeth yn y Gymraeg a sicrhau bod y rhestr ar gael i'r holl staff.	Swyddfeydd NOMS yng Nghymru	Mehffin 2013

CYNLLUN IAITH GYMRAEG NOMS

	CAM GWEITHREDU	PERCHENNOG CYFRIFOL / CYDLYNYDD	DYDDIAD CYFLAWNI TARGED
11	Sicrhau bod dogfennau cyfarwyddyd Comisiynydd y Gymraeg ar gael i'r staff ar y fewnwyd, gan gynnwys arweiniad ar ddyfarnu contractau a grantiau, recriwtio a hybu a hwyluso gweithleoedd dwyieithog.	Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi	Mai 2013 (gyda chyhoeddiad y Cynllun)
12	Templedi dwyieithog ar gael i'r holl staff eu defnyddio.	Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi	Awst 2013
	Gwasanaethau i Droseddwyr		
13	Cyfieithu gwybodaeth gynefino leol i'r Gymraeg mewn carchardai yng Nghymru ac yn ôl yr angen mewn carchardai yn Lloegr.	Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi	Mehfin 2013, ac yn barhaus
14	Cynnwys cyfle yn y broses/ derbyniad gynefino i nodi'r Gymraeg fel dewis iaith a sicrhau bod yr wybodaeth hon yn cael ei chofnodi a'i defnyddio'n briodol.	Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi	Mehfin 2013
15	Diwygio taflen Ymwybyddiaeth o'r Iaith Gymraeg ar gyfer Carcharorion (ar gael yn Gymraeg ar-lein), yn cynnwys manylion am yr holl wybodaeth sydd ar gael yn y Gymraeg, gan gynnwys gweithdrefnau ar gyfer galwadau ffôn, llythyrau, ymweliadau, dysgu a sgiliau a gweithgareddau.	Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi	Awst 2013
16	Sicrhau bod carcharorion a staff yn ymwybodol o'r dewis i gael gwasanaethau dysgu a sgiliau yn y Gymraeg.	Grŵp Cyflogaeth a Sgiliau	Mehfin 2013
17	Gweithio â llyfrgelloedd carchardai er mwyn sicrhau bod stoc y llyfrgell yn cynnwys digon o ddeunydd darllen Cymraeg a'i bod yn cynrychioli poblogaeth y carchar lleol yn briodol.	Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi a'r Grŵp Sgiliau Cyflogaeth	Mawrth 2014
18	Diweddarau geirfa'r polisi i gyfeirio yn briodol at anghenion grwpiau penodol, a llunnir gwahaniaethau clir rhwng cael at y Gymraeg a deunyddiau darllen mewn ieithoedd gwahanol/ fformatau.	Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi a'r Grŵp Sgiliau Cyflogaeth	Awst 2013
19	Sicrhau bod gan garchardai yng Nghymru DVDs, deunydd darllen a rhaglenni teledu Cymraeg a chaniatáu i garcharorion wneud cais am DVDs a deunydd darllen yn Gymraeg a darparu lle bo'n briodol, fel gyda ieithoedd eraill.	Llyfrgelloedd Carchardai / Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi	Awst 2013
20	Sicrhau fan lleiaf bod teletestun ar gael ym mhob carchar, fel bod carcharorion sy'n siarad Cymraeg sydd â theledu yn eu celloedd yn gallu cael is-deitlau, fel dewis arall yn lle sianeli Cymraeg.	Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi	Awst 2013
	Contractau, Partneriaethau a Grantiau a allai ddarparu gwasanaethau i bobl o Gymru		
21	Newid y rheolau caffael presennol i gynnwys: amodau yn ymwneud â defnyddio'r Gymraeg, ac mewn ceisiadau am gontractau / cyllid (gan gynnwys contractau carchardai preifat), yr angen i nodi sut y maent yn bwriadu darparu	Grŵp Caffael a Charchardai Preifat	Gorffennaf 2013

CYNLLUN IAITH GYMRAEG NOMS

	CAM GWEITHREDU	PERCHENNOG CYFRIFOL / CYDLYNYDD	DYDDIAD CYFLAWNI TARGED
	gwasanaethau yn y Gymraeg.		
22	Monitro cydymffurfiad contractau a phartneriaethau â'r Cynllun Iaith Gymraeg a chyflwyno adroddiad o bryd i'w gilydd (gydag adolygiad o'r Cynllun).	Grŵp Caffael	Parhaus
	Gwasanaethau Cyfieithu		
23	Cyhoeddi canllawiau i'r Gwasanaeth ar ddefnyddio gwasanaethau cyfieithu wedi ei ddarparu gan Uned yr Iaith Gymraeg y Weinyddiaeth Cyfiawnder.	Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi	Mai 2013
24	Ystyried pob cais i gyfieithu gwybodaeth benodol.	Pawb	Parhaus, yn ôl y galw
	Hysbysiadau i'r wasg		
25	Diwygio cyfarwyddiadau swyddfa'r wasg i sicrhau bod holl hysbysiadau a datganiadau i'r wasg yn cael eu cyhoeddi yn ddwyieithog a monitro cydymffurfiaeth.	Cymru	Awst 2013
	Recriwtio, Staffio a Hyfforddi Staff		
26	Newid y broses ymgeisio fel bo'r angen er mwyn caniatáu i ymgeiswyr ymgeisio am swyddi sydd wedi'u lleoli yng Nghymru yn Gymraeg, a chynnal y cyfweiliad yn Gymraeg.	Adnoddau Dynol / Cymru	Awst 2013
27	Newid y drefn recriwtio er mwyn sicrhau bod pob hysbyseb a deunydd yn ddwyieithog (ar gyfer swyddi yng Nghymru) a bod hysbysebion yn nodi a yw'r gallu i siarad Cymraeg yn hanfodol neu'n ddymunol.	Adnoddau Dynol / Cymru	Awst 2013
28	Asesu'r angen am staff Cymraeg a recriwtio / hyfforddi lle bo angen.	Cymru	Asesu erbyn Awst 2013. Y sgiliau angenrheidiol gan yr holl staff erbyn Ionawr 2014
29	Ymgorffori ymwybyddiaeth o'r Cynllun Iaith Gymraeg yn agwedd Cydraddoldebau'r broses o helpu staff i gynefino.	Adnoddau Dynol / Canolfan Cydwasanaethau	Awst 2013
	Technoleg Gwybodaeth		
30	Hybu a hwyluso'r defnydd o'r Gymraeg mewn Technoleg Gwybodaeth gan sicrhau bod yr egwyddor o gydraddoldeb yn cael ei pharchu.	Technoleg Gwybodaeth	Parhaus ond i gael sylw cychwynnol yn y PSI (Awst 2013)

CYNLLUN IAITH GYMRAEG NOMS

	CAM GWEITHREDU	PERCHENNOG CYFRIFOL / CYDLYNYDD	DYDDIAD CYFLAWNI TARGED
31	Asesu gofynion ieithyddol Technoleg Gwybodaeth ar gyfer gwasanaethau sy'n cael eu darparu i bobl yng Nghymru, a sicrhau bod y staff i gyd yn ymwybodol o'r Dechnoleg Gwybodaeth sydd ar gael.	Technoleg Gwybodaeth	Asesiad wedi'i wneud Hydref 2013, gwella ymwybyddiaeth - parhaus
32	Diweddarau tudalennau ar y we er mwyn eu gwneud yn ddwyieithog pan fo'r tudalennau'n cael eu hadnewyddu, a sicrhau bod unrhyw gyhoeddiadau newydd yn cael eu cyhoeddi yn y Gymraeg a'r Saesneg yr un pryd.	Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi / Tîm Gwasanaeth y We, y Weinyddiaeth Cyfiawnder	Parhaus
33	Ymchwilio er mwyn darganfod sut i roi rhagor o gefnogaeth i ymarferwyr OASys yng Nghymru.	Grŵp gwasanaethau Adsefydlu	Trafodaeth gychwynnol Medi 2012
34	Cydweithio ag Ymddiriedolaethau Prawf i asesu cyfyngiadau ieithyddol OASys a phenderfynu a ellir gwella mynediad cyfrwng Cymraeg a sut.	Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi	Trafodaeth gychwynnol gydag ymarferwyr Prawf Medi 2012 i benderfynu'r ffordd ymlaen.
Cwynion			
35	Sefydlu pwynt cyswllt ar gyfer ymholiadau a chwynion yn ymwneud â mynediad at yr iaith Gymraeg (yn dilyn y drefn gwyno arferol) a sicrhau bod sylw'n cael ei roi i'r manylion cyswllt hyn yn y Cynllun ac yn y PSI.	Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi	Tachwedd Ebrill 2013 (gyda chyhoeddiad terfynol y cynllun) ac Awst 2013 (gyda chyhoeddiad y PSI)
Monitro			
36	Monitro gweithrediad y Cynllun.	Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi	Parhaus, gan ddarparu diweddariadau chwarterol ar

CYNLLUN IAITH GYMRAEG NOMS

	CAM GWEITHREDU	PERCHENNOG CYFRIFOL / CYDLYNYDD	DYDDIAD CYFLAWNI TARGED
			gynnydd
37	Monitro ymwybyddiaeth o'r cynllun gyda staff.	Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi	Awst 2013
38	Ymchwilio i'r posibilrwydd o gynnwys yr iaith Gymraeg yn y broses o fonitro Cydraddoldeb ac Amrywiaeth.	Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi a'r Grŵp Perfformiad a Dadansoddiad	Mawrth 2013 (trafodaeth gychwynnol rhwng y Grŵp Merched a Chydraddoldeba u a'r Grŵp Perfformiad a Dadansoddi)
39	Cyhoeddi perfformiad yn erbyn y Cynllun Iaith Gymraeg yn Adroddiad Blynyddol Asiantaeth NOMS.	Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi	Mawrth 2014
40	Ymgorffori perfformiad o ran yr iaith Gymraeg yn Fframwaith Rheoli Perfformiad Asiantaeth NOMS, gan sicrhau bod perfformiad yn cael ei ddadansoddi fesul adran.	Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi	Tachwedd 2013
41	Cyhoeddi adroddiad monitro blynyddol a'i anfon at Gomisiynydd y Gymraeg.	Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi	Tachwedd 2013
	Adolygu		
42	Diweddarau'r cynllun yn nhrydedd flwyddyn ei weithrediad.	Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi	Tachwedd 2015 (cyhoeddi)
43	Paratoi adroddiad arfarnu'r Cynllun ar ôl iddo gael ei weithredu am dair blynedd ac anfon yr adroddiad at Gomisiynydd y Gymraeg.	Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi	Tachwedd 2015
	Swyddfeydd NOMS yng Nghymru, gan gynnwys y Ganolfan Cydwasaethau a Charchardai yng Nghymru		
44	<i>Monitro ein perfformiad wrth ddarparu gwasanaethau o safon uchel yn y Gymraeg drwy adolygu effeithiolrwydd y gwasanaeth Cymraeg yn rheolaidd a gosod targedau ar gyfer gwelliannau.</i>	Swyddfeydd NOMS yng Nghymru	Parhaus, darparu adroddiadau chwarterol ar gynnydd
45	Sicrhau bod pob arwydd yn swyddfeydd NOMS yng Nghymru, mewn carchardai yng Nghymru ac yn y Ganolfan Cydwasaethau yn ddwyieithog a bod y ddwy iaith yr un mor amlwg.	Swyddfeydd NOMS yng Nghymru	Mawrth 2013

CYNLLUN IAITH GYMRAEG NOMS

	CAM GWEITHREDU	PERCHENNOG CYFRIFOL / CYDLYNYDD	DYDDIAD CYFLAWNI TARGED
46	Cynnwys sgiliau Cymraeg mewn strategaethau sgiliau busnes er mwyn rhoi sylw i'r anghenion busnes ar gyfer hyfforddiant Cymraeg, ar y cyd â cheisiadau staff.	AD	Awst 2013
47	Blaenoriaethu anghenion hyfforddiant iaith i fodloni gofynion y Cynllun iaith Gymraeg	AD	Mawrth 2013
48	Sicrhau bod pob aelod o'r staff yng Nghymru sy'n ateb galwadau gan y cyhoedd yn cael hyfforddiant Cymraeg.	Adnoddau Dynol / Swyddfeydd NOMS yng Nghymru	Tachwedd 2013 (pob aelod o staff wedi'i hyfforddi)
49	Asesu lefel y sgiliau Cymraeg sy'n ofynnol ar gyfer pob swydd ar sail y meini prawf a nodwyd yn y Cynllun hwn.	Adnoddau Dynol / Cymru	Mai 2013
50	Asesu hyfedredd y staff presennol yn yr iaith Gymraeg. Monitro gallu'r staff i ddefnyddio'r Gymraeg ym mhob carchar yn lleol	Adnoddau Dynol / Cymru	Awst 2013
51	Sefydlu Pencampwr y Gymraeg mewn swyddfeydd NOMS yng Nghymru, yn y Ganolfan Cydwasanaethau ac mewn carchardai yng Nghymru er mwyn hyrwyddo'r cynllun.	Swyddfeydd NOMS yng Nghymru	Mawrth 2013
52	Nodi anghenion hyfforddiant Cymraeg ym mhob cyfnod cynefino ar gyfer yr holl staff sydd wedi'u lleoli mewn swyddfeydd NOMS yng Nghymru, mewn carchardai yng Nghymru ac, lle bo'r angen, yn Lloegr.	Adnoddau Dynol / Swyddfeydd NOMS yng Nghymru	Parhaus, arweiniad yn ei le ar gyfer gwneud hyn gyda chyhoeddiad y PSI (Awst 2013)
53	Datblygu'r iaith Gymraeg yn cael ei gynllunio i fod yn rhan o Adolygiadau o Berfformiad a Datblygiad Staff	Adnoddau Dynol / Swyddfeydd NOMS yng Nghymru	Awst 2013
54	Hyfforddiant ymwybyddiaeth o'r Gymraeg i'w ddarparu i'r holl staff yng Nghymru.	Adnoddau Dynol / Swyddfeydd NOMS yng Nghymru	Tachwedd 2013
55	Sicrhau bod staff mewn derbynfeydd yn swyddfeydd NOMS yng Nghymru yn ymwybodol o'r angen i roi cyfarchiad dwyieithog i'n hymwelwyr.	Swyddfeydd NOMS yng Nghymru	Mehffin 2013
56	Sicrhau bod y staff i gyd yn defnyddio cyfarchiad ffôn dwyieithog. Darparu taflen o gyfarchion Cymraeg i'r holl staff ar ôl cwblhau hyfforddiant Cymraeg.	Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi	Mehffin 2013

CYNLLUN IAITH GYMRAEG NOMS

	CAM GWEITHREDU	PERCHENNOG CYFRIFOL / CYDLYNYDD	DYDDIAD CYFLAWNI TARGED
57	Llunio rhestr o staff â sgiliau Cymraeg yn yr Uned Fusnes a nodi pwyntiau cyswllt ar gyfer ymholiadau Cymraeg.	Swyddfeydd NOMS yng Nghymru	Mawrth 2013
58	Defnyddio hunaniaeth ddwyieithog ar bob gohebiaeth, dogfen a chyhoeddiad sy'n deillio o swyddfeydd NOMS yng Nghymru a charchardai yng Nghymru.	Swyddfeydd NOMS yng Nghymru	Ionawr 2013
59	Templedi dwyieithog sy'n berthnasol i Gymru yn unig, ar gael i'r holl staff eu defnyddio.	Swyddfeydd NOMS yng Nghymru	Ionawr 2013
60	Deunydd cyhoeddusrwydd, gan gynnwys deunydd arddangosfeydd sy'n cael eu defnyddio yng Nghymru, i'w dosbarthu yn y Gymraeg a'r Saesneg.	Swyddfeydd NOMS yng Nghymru / Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi	Parhaus, yn ôl yr angen
61	Monitro deunydd cyhoeddusrwydd er mwyn sicrhau cysondeb yn ansawdd y Gymraeg a'r Saesneg.	Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi / Uned Iaith Gymraeg / Cyfathrebu	Tachwedd 2013
62	Llunio rhestr o wasanaethau Cymraeg ar gyfer y wasg a'r cyfryngau yng Nghymru a sicrhau bod y rhestr ar gael i'r staff perthnasol.	Cyfathrebu / Cymru	Mawrth 2013
63	Edrych ar opsiynau ar gyfer cynyddu cysylltiadau ar draws gwasanaethau'r Weinyddiaeth Cyfiawnder yng Nghymru er mwyn darparu gwasanaeth Cymraeg cydgysylltiedig yng Nghymru. Gallai hyn gynnwys darparu cyngor a chefnogaeth i garchardai yn Lloegr.	Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi	Mai 2013
64	Cytuno ar y ffordd orau i fodloni anghenion carcharorion sy'n siarad Cymraeg sydd mewn carchar yn Lloegr, gan gynnwys darpariaeth ddigonol ar gyfer carchardai i ferched, a chynnwys yr wybodaeth hon yn y Cynllun terfynol.	Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi	Awst 2013
65	Penderfynu, gyda GLITEM, ar y ffordd orau i ymdrin â materion yn ymwneud â rhannu gwybodaeth am ddewisiadau troseddwy'r o ran yr iaith Gymraeg.	Grŵp Cydraddoldeb, Hawliau a Chwrteisi / GLITEM	Ebrill 2013

Dogfennau Polisi Perthnasol

PSI 49/2011 – Gwasanaethau Cyfathrebu â Charcharorion

Para	Testun
1.3	Caiff carcharorion ysgrifennu llythyrau yn eu dewis iaith, ond mae'n bosibl y bydd rhywfaint o oedi â llythyrau nad ydynt wedi eu hysgrifennu yn Saesneg sydd i fod i gael eu darllen fel mater o drefn tra bo cyfieithiad yn cael ei baratoi.
5 (Atodiad B)	Rhaid i alwadau ffôn gan garcharorion Categori A risg uchel ac eithriadol gael eu gwneud yn Saesneg. Os nad yw'r galwr neu'r sawl sy'n derbyn yr alwad yn siarad neu'n deall Saesneg, gellir defnyddio iaith arall, yn ôl disgrisiwn lleol, ar yr amod bod rhywun ar gael i gyfieithu'r alwad. Os nad yw hyn yn bosibl, gellir recordio galwad gan garcharor risg uchel ond rhaid i'r alwad gael ei chyfieithu cyn pen 48 awr. Rhaid i bob galwad sy'n cael ei gwneud gan y carcharorion hyn gydymffurfio â'r gweithdrefnau sy'n cael eu nodi yn y Fframwaith Diogelwch Cenedlaethol.

PSI 16/2011 – Darparu Ymweliadau a Gwasanaethau i Ymwelwyr

Para	Testun
6.5	Fel arfer, caiff carcharorion siarad yn eu dewis iaith ar ymweliadau. Fodd bynnag, mae'n bosibl y gofynnir i garcharor a'i ymwelydd/ymwelwyr siarad yn Saesneg os bernir bod hynny o les i'r carchar neu i ddiogelwch cenedlaethol, diogelwch y cyhoedd neu atal neu ganfod troseddau. Os yw'r carcharor a/neu'r ymwelydd yn methu â siarad Saesneg, mae'n bosibl y bydd rhywun sy'n deall yr iaith sy'n cael ei defnyddio'n gwrando ar y sgwrs neu y bydd y sgwrs yn cael ei recordio.

Fframwaith Diogelwch Cenedlaethol – Swyddogaeth 4, Cyfathrebu a Gwyliadwriaeth

Para	Testun
<i>Agor Llythyrau</i>	Caiff carcharorion ysgrifennu eu llythyrau yn eu dewis iaith, ond mae'n rhaid trefnu i gael cyfieithu llythyrau nad ydynt wedi eu hysgrifennu yn Saesneg sydd i fod i gael eu darllen.
<i>Gwrando ar Alwadau carcharorion Categori A</i>	<u>Rhaid</u> i alwadau ffôn gan garcharorion risg uchel neu eithriadol gael eu gwneud yn Saesneg. Os nad yw'r galwr neu'r sawl sy'n derbyn yr alwad yn siarad neu'n deall Saesneg, gellir defnyddio iaith arall yn ôl disgrisiwn lleol os oes rhywun (naill ai aelod o staff sy'n gymwys i gyfieithu neu gyfieithydd awdurdodedig) ar gael i gyfieithu'r alwad. Rhaid gwrando ar alwadau ffôn gan garcharorion risg eithriadol ar y pryd. Os nad oes cyfieithydd ar gael, rhaid cynnal yr alwad gyfan yn Saesneg neu ni cheir gwneud yr alwad. Fodd bynnag, gyda charcharorion risg uchel, os nad oes cyfieithydd ar gael, gellir recordio'r alwad ond rhaid i'r alwad gael ei chyfieithu cyn pen 48 awr.

CYNLLUN IAITH GYMRAEG NOMS

Llawlyfr Diogelu'r Cyhoedd

Para	Testun
Pennod 6: Gweithdrefna u Aflonyddu'n Berthnasol – 8.2	Rhaid darllen y weithdrefn a'i hegluro ar lafar i bob carcharor sydd wedi'i adnabod fel unigolyn sy'n destun troseddau aflonyddu, gorchmynion llys neu sefyllfaoedd eraill ac mae'n rhaid iddynt lofnodi 2 ffurflen sy'n nodi eu bod yn destun cyfyngiadau (gweler Atodiad D). Os nad Saesneg yw iaith gyntaf y carcharor, rhaid i'r sefydliad drefnu bod cyfieithydd cymeradwy yn ei gyfieithu fel bod y carcharor yn ei ddeall yn iawn.

PSI 45/2011 – Gwasanaeth Llyfrgell y Carchar

Para	Testun
5.6	Bydd Rheolwr y Llyfrgell yn darparu deunyddiau ar gyfer carcharorion sydd ag anghenion penodol, er enghraifft lleiafrifoedd ethnig, unigolion sy'n rhannol ddall, unigolion sydd dan anfantais yn addysgol ac unigolion nad ydynt yn siarad Saesneg fel iaith gyntaf.
Manyleb Llyfrgell y Carchar 2010: Gwasanaeth Tanysgrifo	Bydd gwasanaeth tanysgrifio ar gyfer stoc arbenigol yn cael ei ddarparu ar gyfer grwpiau ethnig yn y carchar nad ydynt yn gynrychioliadol o gymysgedd y boblogaeth yn y gymuned y tu allan. Bydd amrywiaeth o ddeunyddiau ar gael i unigolion nad ydynt yn siarad Saesneg.

PSI 11/2011 Cymhellion a Breintiau a Enillir

Para	Testun
3.10	Teledu yn y celloedd Mae carcharorion sydd ar lefel safonol neu uwch yn gymwys i gael teledu yn eu celloedd, mewn sefydliadau lle mae trydan ar gael yn y celloedd, neu drwy setiau sy'n gweithio oddi ar fatri. Bydd carcharorion yn talu rhent wythnosol am bob set ac mae'n rhaid iddynt lofnodi'r cytundeb setiau teledu mewn celloedd.
2.6.2	Rhaid rhoi gwybod i garcharorion newydd am y cynllun [Cymhellion a Breintiau a Enillir lleol], a rhaid darparu ar gyfer unigolion sy'n cael trafferth darllen neu ddeall Saesneg. Rhaid cyfleu gwybodaeth fanwl am y cynllun i garcharorion yn ystod y cyfnod cynefino, a dylai staff fod yn barod i gynnig cyngor arno ar unrhyw adeg. Mae darparu gwybodaeth mewn amrywiaeth o ieithoedd a fformatau, e.e. print bras, yn arfer dda.

PSI 02/2012 – Cwynion Carcharorion

Para	Testun
2.1.5	Gall carcharorion sydd ddim yn deall Saesneg yn dda iawn, gyflwyno cwyn yn eu hiaith eu hunain os ydynt yn dymuno gwneud hynny. Bydd y gwyn, yr ymateb ac unrhyw gam dilynol efallai angen ei gyfieithu, a fydd yn golygu y bydd angen mwy o amser na'r arfer. Mae ffurflenni gwyno a thafllenni testun fersiynau byr a hir i garcharorion ar gael ar y Fewnrwyd mewn 19 iaith dramor.